

II. József török háborúja.

(1788—1790)

(*Harmadik közlemény.*)

1. A horvát- és a szlavonországi hadtest.

A horvátországi hadtest feladata — a kiadott részletes hadművelleti intézkedés szerint — Dubica, Novi és egy pár határmenti kisebb vár elfoglalása, majd a Verbas folyóhoz való előnyomulással a szomszédos szlavoniai hadtest oldalának a biztosítása volt. A Szlavonországban felvonult seregetestnek Török-Gradiska (másnéven Berbir) kézrekerítése után, a szomszédaival való összeköttetés fenntartásával kellett Boszniába vonulnia. A dolog azonban nem volt egyszerű. Bosznia különleges viszonyai nehéz feladatokat elé állították a császári hadtestek parancsnokait. Ez a balkáni terület hegyes-völgyes, hatalmas és sűrű erdőségekkel borított felületével a csapatok mozgását s az utánpótlást igen körülményessé tette. Utai jóformán nem is voltak.¹⁸¹ A határtól csak a folyók mentén és alig járható gyalogösvényeken lehetett belsejébe hatolni, mert a bosnyákok kocsikat nem használtak. Mindehhez járult még az a körülmény, hogy Bosznia abban az időben egy hatalmas, mélységben tagolt védőrendszerhez hasonlított. Majdsak minden fontosabb pontján magántulajdonban levő kisebb erőd, kastély állott, amelyeket elszánt, fanatikus emberek védtek. Aki ezt a török fennhatóság alá tartozó kis országot hatalmába akarta keríteni, annak minden egyes védőművet, támaszpontot külön-külön kellett megostromolnia. Közben természetesen gondoskodnia kellett arról is, hogy az ellenség lovascsoportjai a hegysek erdős sűrűségéből előbukkanva, rá ne csapjanak. Mindezeknél a mesterségesen keletkezett akadályoknál is nagyobb veszélyt jelentett Bosznia harcoss szellemű, szabadságszerető népe, amely keleti vallásának rajongó gyűlöletével vetette magát a hazájába tolakodó ellenségre. E török tartomány lakosságának az önállósághoz és régi szokásaihoz való ragaszkodása olyan erős volt, hogy maga a Porta

¹⁸¹ Lásd a Lipsky-féle térképet.

sem mert újjat húzni vele. Nemcsak ősi szabadságában hagyta meg, hanem még az adózástól is mentesítette. A hivatalos szerveket, valamint a határmenti várak török őrsegeit a félhold maga tartotta fenn. Igaz, hogy ezzel szemben felbecsülhetetlen volt az a juttatás, amelyet engedményei ellenében kapott. Bosznia népe, háborúskodás esetén, a saját erejére támaszkodva szállott hadba, s védte meg a Törökbirodalom északnyugati határát. A Porta csak lövészerrel támogatta. E tartomány lakossága az egyik régi egyezményben arra kötelezte magát, hogy hadakozás esetén 42.000 főnyi sereggel támogatja a török haderőt.¹⁸²

A nagy vonásokkal megrajzolt kép is érzékeltetheti velünk, hogy a császári hadtestek feladatai nem tartoztak a legegyszerűbbek közé. Parancsnokaik maguk is érezhették, mert csak óvatosan láttak a végrehajtáshoz. Megfontolásukban valószínűleg az 1736 és 1739-es évek között lezajlott török háború tanulságai is szerepet játszottak. Különösen az 1737 augusztus 4-én lezajlott szomorúemlékű banjalukai ütközet, amely után Hildburghausen herceg megvert hadtestét csak nagy ügyvel-bajjal tudta a boszniai hegyek közül Horvátországba visszavezetni.¹⁸³ A hadtestparancsnokok rendelkezésre álló erők nagysága sem volt elegendő. Márcsak azért sem, mert a császári utasítás értelmében csapataik közül többet, az ellenséges betörések elleni védekezés céljából, a határvonal mentén készen kellett tartaniok. Támadásra tehát csak egyrészüket használhatták fel. Végül, bár szorosánvéve nem tartozik a tárgyhoz, de a hadjárati elfogulatlan megítélése érdekében arról is meg kell emlékeznünk, hogy a két seregtest összetétele sem felelt meg az ilyen szokatlanul nehéz terepen való erdményes hadműveletek feltételeinek. Az ellenséges meglepetések ezer veszélyét magábanrejtő térszínen minden támadószellemű tevékenység előfeltétele a kellően megszervezett felderítés. Nélküle a csapatok mozgása hasonlít a vak ember tapogatózó járásához. A bizonytalanság érzete a parancsnokokat és a harcosokat egyaránt bátortalanná teszi és könnyen vakrémületet okoz. Az osztrák hadvezetőség a felderítés legalkalmasabb eszközével, a könnyű lovassággal szűkmarkúan látta el a boszniai határ mentén felvonult seregtesteket. A horvát hadtest 4, a szlavonországi pedig mindössze 2 huszárszázaddal rendelkezett. Ilyen körülmények között némiképp érthető, hogy a távoli célok után nyúló hadműveleti terv — mivel a magasabb vezetők sem ütötték meg tehetség dolgában a mértéket — pusztá elgondolás maradt.

¹⁸² *Bécsi Kriegsarchiv*: 1788—M. 69.

¹⁸³ *Rédvaj*: Az 1737 augusztus 4-i banjalukai ütközet. (*Hadt. Közl.* 1934. évf. 203. és k. ll.)

A támadás lendülete a valóságban az első erőfeszítéseknél megtorpant, s egy pár határmenti kisebb vár elfoglalásán kívül egyebet nem hozott. Ez a kétes értékű dicsőség is — amint látni fogjuk — csak hosszas, mondhatnók kínos erőlködések árán született meg. De lássuk az eseményeket.

De Vins báró altábornagy, a horvát hadtest parancsnoka 1788 február elején, a határ mentén szétszórt csapataival egyszerre akart Boszniába nyomulni. Ennek előfeltételeként február 9-én, vagyis az osztrák hadüzenet napján, a kapott utasításhoz híven, a határmenti török várakat meglepetés-szerűen szerette volna kézrekeríteni. Horvát határőrökből álló támadó csoportjai azonban a vártnál is nagyobb ellenállásra bukkantak. A Koranna folyócska menti Drezsnik, pár napi ostrom után, február 12-én meghódolt, de a közelben lévő Sturlics jelentéktelen kis vára alól a horvát katonák véres fővel takarodtak el.¹⁸⁴ Ugyanabban az időben a hadtest többi része Novi és Dubica várait kezdte töretni. Pár napi heves, de annál eredménytelenebb bombázás után, egyszeriben abbahagyott a császári csapatok erőlködése. A horvát határ mentén megszűntek a komolyabb harcok, hogy helyükbe, majdsak két hónapon keresztül kisebb helyi vállalkozások, csatározások lépjenek.¹⁸⁵

Valamivel élénkebb lett az élet a császári táborokban akkor, amikor április elején De Vins helyébe Liechtenstein herceg lovassági tábornok lépett. Az új hadtestparancsnok erejének egyrészét Dubica közelében egyesítette, s e hó közepe felé a vár rendszeres ostromához fogott.

Dubica vára, amelyet inkább megerősített, kastélyszerű műnek nevezhetünk, az Una folyócska jobbpartján állott. Belső területének átmérője mindössze 300 méter hosszú lehetett. Az egyik egykorú rajz szerint, a mintegy emeletnyi magasságú, három toronnyal ellátott kastélyt a közelében lévő házakkal együtt, bástyaszerűen épült, meglehetősen erős fal vette körül, melynek tövében egy 8—10 ölnyi széles árok húzódott.¹⁸⁶ Az árok rendes körülmények között száraz volt; a törökök csak veszély idején engedték bele az egyik közeli patak vizét. A kastély környékén fából összetákolt 30 ház és egy török mecset állott. A megerősített helyet 700 bosnyák védelte, akik feleségestől és gyermekestől közvetlen az ellenségeskedések kezdete előtt vonultak falai közé.¹⁸⁷ Dubica tehát — amint láthatjuk — jelentéktelen váracska lehetett,

¹⁸⁴ *Bécsi Kriegsarchiv*: U. o.

¹⁸⁵ *Criste*: Kriege unter Kaiser Josef II. 166. l.

¹⁸⁶ Dubica váráról készült egykorú térkép és látrajz a m. kir. *Hadüvelettár* térképtárában.

¹⁸⁷ *Feldzug des k. k. kroatischen Armeekorps gegen die Türken im Jahre 1788. (Öst. Mil. Zeitschrift. 1825. évf. 541. l.)*

melynek csak az Una folyóra támaszkodó északi része volt némiképp védett; a túlsó oldalon félköralakban a vár szintjénél jóval magasabb, tehát az ostromlónak kiváló támaszpontul szolgáló, erdőséggel borított hegynyúlványok fonták körül. Ez utóbbiak egyik kiemelkedő részét, melynek gerince a vártól közvetlen délnyugatra, mintegy 1500 lépésnyire húzódik, abban az időben Begovstan¹⁸⁸ néven emlegették, a másikat, a valamivel távolabb, délkeletre esőt pedig Agino-brdnek hívták.¹⁸⁹

Liechtenstein herceg 6 gyalogzászlóaljat és 8 lovasszázadot jelölt ki Dubica megvívására. A csoport, melyhez a magyar katonaság közül 1 „Esterházy Miklós“-zászlóalj és 4 „Graeven“-huszárszázad tartozott, április 19-éről 20-ára virradó éjszaka két oszlopban átkelt az Unán és megszállta a Begovstan-hegy hátát. Az Agino-brdora csak egy kisebb-erejű biztosító osztag került. Másnap már megkezdődött az ostromárkok építése is. 22-én délután megszólaltak a magaslatokon elhelyezett ágyúk és eredményes tüziük Dubica házait csakhamar lángba borította, falazatán pedig hatalmas rést ütött. Liechtenstein, miután a törökök a vár átadására vonatkozó felszólítását visszautasították, elhatározta, hogy 25-én kora reggel általános rohamot indít. Időközben azonban olyan esemény történt, mely számítását keresztül-húzta.¹⁹⁰

A herceg már április 22-én olyan híreket kapott, hogy a tőle délkeletre eső területen ellenséges csoportok gyülekeznek. A meglepetés elkerülése céljából két felderítő osztagot küldött ki. Ezek közül az egyiket — a Graeven-huszárezred 3 szakaszából és 2 horvát határőr századból állót — az Agino-brdon át Kozarac felé rendelte. A felderítő osztag a hegyek között jóideig haladt anélkül, hogy ellenségre bukkanth volna. Úgy vélve, hogy feladatának megfelelt, visszafordult. Nemsokára egy hegyszorosozhoz érkezett, amelyet az erdőben elrejtőzött ellenség időközben hatalmas fatörzsekkel eltorlaszolt. Az élen lovagoló huszárok rosszat sejtve, élénkebb menetütemben folytatták útjukat. Amikor a mögöttük haladó gyalogság az akadályhoz érkezett, a hegyoldalakról ellenséges tömegek csaptak rá és percek alatt véres rendeket hasítottak sorai között. A huszárok a harcizajra tüstént megfordultak. Az öldöklés színhelyére érve, elszántan a törökök közé vágtak, és rövid közelharc után elűzték őket. Az ellenség vérengzését fájdalom, csak részben tudták megakadályozni; mire a színhelyre érkeztek, már 5 tiszt és 156 horvát

¹⁸⁸ A 75.000-es térképen a 156 +

¹⁸⁹ A 75.000-es térképen a „Hadzino-brdo“ 103 +

¹⁹⁰ *Bécsi Kriegsarchiv*: U. o.

gyalogos holtteste feküdt szanaszét a földön. A magyar lovasok közül csupán 1 tizedes és 6 közhuszár sebesült meg.¹⁹¹

A közbejött esemény az osztrák hadtest parancsnokát megfontolásra készítette. Mivel ezután számolnia kellett azzal, hogy a törökök bármely pillanatban felbukkanhatnak az Agino-brdo felől, a vár megrohanására csak csapatainak egyrészét jelölte ki, a többit pedig — közöttük az Esterházy-gyalogzászlóalját és a huszárokat — az esetleges ellenséges támadás elhárítása céljából, a Begovstan hegynek az Agino-brdo felé eső lankás oldalán állította fel.

A csapatok az ostromművekből április 25-én virradatkor indultak támadásra. Az első rohamoszlop küzdőit a rés alacsony fala mögött álló törökök élénk tüze fogadta, mire soraik meginogtak és köztük rendetlenség keletkezett. A mögöttük haladóknak is ugyanaz lett a sorsuk. Az osztrák gyalogosok szétszórta igyekeztek vissza a futóárkrokba. A tisztek csak nagy erőlködés árán tudtak valami kis rendet teremteni közöttük. Az ilymódon keletkezett harciszünetben egyszerre csak zűrzavaros lárma hallatszott az Agino-brdo irányából. Utána egy sötétszínű tömeg bukkan ki a fák törzsei közül és hullámszerűen ömlött le a hegyoldalra.¹⁹² Boszniai lándzsás lovasok és puskás, handzsáros gyalogosok hadonászó, rendetlen hada volt az. Messziről úgy látszott, mintha egy fekete, tüskés óriáshernyó kúszna le a fűves tisztáson. A kiálló embergomolyag a sáncokhoz érve, a bennük lévő gyalogosokra vetette magát, majd amíg egyrésze a résen át a várba húzódott, a másik — főleg lovasokból álló csoport — megfordult, s az ostromművek árkaiban és a réstörő lövegállásokon keresztülhatolva, a Begovstan oldalán álló biztosító csapatokra zúdult. Először egy Graeven-huszárszázadba ütközött. Ennek parancsnoka, Görgey százados közvetlen-közelből osztúzzal fogadta. A dörgésszerű puska-zajra megriadt huszárlovak sorai szétszakadtak és a következő pillanatokban már össze is ölelkezett a két lovascsapat. Vad, test-testelleni viaskodás keletkezett. A huszárokat a túlerős ellenség tömege pillanatok alatt elnyelte. A közelharcban minden magyarra egyszerre több török rontott. „Hadnagy Gyurtsák — olvassuk az egyik magyar híradóban — egy töröknek olyan vágást ejtett a fejére, hogy a török a maga lováról a földre esett; míg az említett hadnagy másfelé fordulván, más töröknek fejét meghasította, addig az első a földről felkelvén, a Hadnagyot hátulról megszelte.”¹⁹³

¹⁹¹ *Amon von Treuenfest*: Geschichte des k. u. k. Husaren-Regiments No. 4., Wien, 1903, 176—177. l.

¹⁹² Ereje hozzávetőleg 8000 fő volt. (*Bécsi Kriegsarchiv*: U. o.)

¹⁹³ *Magyar Kurir* 1788 május 28-i száma.

A bosnyák lovasok a maroknyi huszárcsapat között kegyetlen vérontást rendeztek. Görgey százados a harc kezdetén elesett. Rajta kívül 48 huszár fordult le élettelen testtel a lováról. Ladányi Imre főhadnagy, Gyurtsák Tamás hadnagy és még 54 huszár sebesült meg súlyosabban. A magyar lovasok közül többen, látva a küzdelem hiábavalóságát, átvágták magukat az ellenségen és a valamivel távolabb álló gyalogság négyzetébe rontottak. Az egyik török csoport a menekülők után száguldott. Szerencsétlenségére, mert ott a gyalogsapatok hirtelen összezárkóztak harcvonalai közé jutott és megsemmisült. A többi — valószínűleg kifáradva a hadakozásban — nemsokára a közeli erdőbe húzódott, s sebesültjeivel együtt elvonult.¹⁹⁴

Liechtenstein herceg arra a hírre, hogy egy újabb török sereg közeledik Dubica felé, jobbnak vélte ha felhagy a vár ostromával. Még aznap este csapataival áthajózott az Unán, s visszavezette őket Horvátországba. A balul sikerült vállalkozást ismét hosszabb szünet követte. Csak kisebb csatározások zaja verte fel időnként az Una partját. Július elején erősítések érkeztek a Cerovljani melletti táborba. Közöttük volt a Ferdinánd főherceg-gyalogezred egyik zászlóalja. Ócskay József alezredes parancsnoksága alatt.¹⁹⁵

A herceg megbetegedése után július közepétől megint De Vins báró altábornagy lett a hadtest parancsnoka. Ő is megpróbálkozott — most már másodízben — a szerencsével. Mivel azonban a török időközben a Begovstan hegytetőn épített sáncokban is megvetette lábát, elsősorban azokból kellett kizavarni. A fontos magaslat kézrekerítése minden dícséretet megérdemel. A végrehajtásra kijelölt csapatok augusztus 9-ére virradó éjszaka átkeltek az Unán és észrevétlenül a hegy mögött elterülő erdőségben húzódtak meg. Virradatkor adott jelre megindult támadásuk az ellenséget meglepte és a hegytetőről elűzte.¹⁹⁶ E nap egyik legszebb haditénye a „Ferdinánd főherceg“-gyalogzászlóalj nevéhez fűződik. A magyar zászlóalj a megkerülő csoporttal együtt kelt át a folyó hajóhídján, de az éjszaka sötétjében nem az erdőben, hanem a Begovstan-hegy Una felőli lábánál, nyílt terepen helyezkedett el. Az volt a feladata, hogy a többivel egyszerre, szemben támadja meg a hegytetőn lévő törököket. Ehhez azonban már nem jutott ideje. Alig szólaltak meg túlloldalt a támadók fegyverei, a közeli erdőségből egy na-

¹⁹⁴ *Bécsi Kriegsarchiv*: U. o.

¹⁹⁵ *Vaniček*: *Spezialgeschichte der Militärgrenze*. Wien, 1875. III. K. 592. l.

¹⁹⁶ *Rautenstrauch*: *Ausführliches Tagebuch des itzigen Krieges zwischen Oesterreich und der Pforte*. Wien, 1788, I. k. 491—496. l.

gyobb, mintegy 3000 főnyi török lovassereg tört elő, és a három harcvonaltra tagolt zászlóaljra zúdult. Az ellenség első lökését Neszméry Ferenc százados osztálya fogta fel. A szorosán összezárkózott magyar katonák szuronyainak acélfaláról a török lovasrajok sebzetten pattantak vissza. Az eredménytelen próbálkozások után ölelésszerűen a gyalogság harcvonalaának szárnyai felé ömlöttek szét.¹⁹⁷ Ezekben a válságos percekben a zászlóaljnak valamivel távolabb álló része is megindult, hogy szorongatott bajtársait megsegítse. A törökök észrevéve a közeledőket, hirtelen ellenük fordultak. Most egy lélektanilag érdekes eset történt. A magyar gyalogosok harcvonalai Ócskay alezredes intésére megálltak és lövésrekész, szuronyos puskákkal várták a fejleményeket. Mintha a parancsnoka lelkéből szétáradó hideg nyugalom s halálraszánt akarat bűvös érintésére minden magyar katona szoborrá merevedett volna, amelyet csak földöntúli erők képesek kimozdítani helyéből. A lvágtató török lovasok a szokatlan látványra, mintegy 80 lépésnyi távolságon egyszeriben megtorpantak. Pár pillanatig állva maradtak, azután lassan, óvatos léptekkel közeledtek a magyar katonák felé. Amikor 30 lépésre lehettek, ismét megálltak s pisztolyaikat Ócskay gyalogosaira sütötték. Azok sorai most sem inogtak meg. Válaszul Ócskay vezényelt. Eles lövészeinek ösztüze után széles ür tátongett az ellenség lovastömege között. Majd az első mögött álló második magyar harcvonala megindult s a törökök oldalába kanyarodott. A harcnak ez volt az utolsó mozzanata: a lelkileg megrendült turbánosok megfutottak.¹⁹⁸

Begovstan kézrekerítése után ismét megkezdődött a vár ostroma. Az ellenség természetesen mindent megkísérelt, hogy azt megzavarja. Az Agino-brdoról, amely még birtokában maradt, több ízben lecsapott a várfalak alatt álló csapatokra. Augusztus 11-én estefelé, egy hozzávetőleg 6000 fő erejű török had próbálkozott meg a szerencsével. Ugyanúgy közeledett mint április 25-én, de támadása összeomlott az

¹⁹⁷ *Kirchthaler*: Geschichte des k. u. k. Infanterieregimentes Nr. 2., Wien, 1895. 150 l. Továbbá: *Magyar Tudományos Akadémia*: Zichy-levéltár. Haditudósítások.

¹⁹⁸ „... allein der Oberstlieutenant Ocskay, ihr Führer, erwartete sie mit stolzer, drohender Fassung. Die Reiterei hielt sich besinnend auf 80 Schritte von den Massen an, rückte dann langsam bis auf 30 Schritte vor die Bajonette, von Neuem hielt sie, und feuerte dann ihre Pistolen auf die Massen, ohne dadurch das ruhig stehende Fussvolk ausser Fassung zu bringen, allein die treffende Schüsse der Scharfschützen aus der Mitte der Massen und das Vorrücken anderer Massen gegen die rechte Flanke der Feinde bewog diese eilends mit Zurücklassung mehrerer Todten die Flucht zu ergreifen...“ (*Bécsi Kriegsarchiv*: U. o.)

ostromművek megszállóinak elhárító puska- és ágyútűzé-
ben.¹⁹⁹ Időközben az ostrommunkálatok annyira előhaladtak,
hogy De Vins báró érkezettnek látta az időt a vár meg-
rohanására. Az általános támadás napjául augusztus 15-ét
tűzte ki. A legnehezebb feladattal két legvitézebb csapatát
bízta meg. A magyar Ferdinánd főherceg- és a német nem-
zetiségű Preiss-²⁰⁰ gyalogzászlóaljait, amelyek különben is ég-
tek a harci vágytól.²⁰¹ Ez a két kiváló zászlóalj azt a paran-
csot kapta, hogy a roham megindulása előtt létrán mássza
meg a falakat és a vár belsejébe hatolva, kösse le a védőrség
erejének egyik részét. A roham végrehajtására azonban nem
került sor. A császár, valószínűleg nem bízva hadtestparancs-
noka tehetségében, megtagadta hozzájárulását. Másnap már
megjelent az a legfelsőbb kézirat, amely Laudon tábornagra
ruházta a horvát- és a szlavonországi hadtest fölötti parancs-
nokságot.²⁰²

Laudon augusztus 18-án jelent meg a Dubica melletti
táborban. E naptól kezdve egycsapásra minden megváltozott.
Az események, amelyek eddig vontatottan haladtak, gyors
ütemben követték egymást. Az ősz tábornagy jelenléte erőt
öntött a csüggedőkbe. A várívó lövegek tüzelése csakham-
mar minden eddiginél nagyobb eredményt hozott. A kastély
épülete pár nap múlva romokban hevert.²⁰³ Mialatt az ost-
rom műszaki munkálatai tovább folytak, a fölmentő ellen-
eséges sereg még megkísérelte a sors kerekét visszarántani,
de erőlködése hiábavalónak bizonyult. 21-én éjjel az Agino-
brdoról megindított támadását a szélső sáneművek katonái
megint visszaverték. Kedvét veszítve, a vár környékéről
csakhamar elvonult. Augusztus 26-án éjfél tájt, a hegytetőn
lévő török tábor helyén magasbatörő, majd hirtelen kialvó
lángoszlop jelezte távozását. Ezzel Dubica várának sorsa is
megpecsételődőtt. Még aznap török követek jelentek meg az
osztrák táborban, hogy a vár átadásáról tárgyaljanak. A
fogságba került 414 főnyi védőrséget a Graeven-huszárok
egyik százada kísérte Aradra.²⁰⁴

Laudon Dubica meghódolása után nyomban Novi vá-

¹⁹⁹ *Bécsi Kriegsarchiv*: Feldakten, 1788—59—81. (Kriegsnachrichten, welche an den Herrn Kriegspräsidenten Exz. eingelangt sind von Graf de Vins vom 12. Aug. 1788.)

²⁰⁰ A cs. és kir. 24. gyalogezred; katonáit 1788-ban Bécs környékéről toborozták.

²⁰¹ „... Diese Anordnungen einer ausgezeichneten Truppe, den Bataillons Erzherzog Ferdinand und Preiss, die sich nach dem Sturm sehnten, zur Ausführung anvertraut wurden...“ (*Bécsi Kriegsarchiv*: 1788—M.—69.)

²⁰² *Criste*: I. m. 167. l.

²⁰³ *Bécsi Kriegsarchiv*: U. o.

²⁰⁴ U. o.

rának elfoglalásához látott. Ez utóbbi Dubicától délnyugatra, ugyancsak az Una jobbpartján, a Sana folyócska torkolata közelében állott. Egykorú leírások szerint, Dubicához hasonlóan épült és erősség tekintetében nem sokkal multa felül amazt. Szabálytalan négyszögalakú alapzatának hossza 200, szélessége 125 lépésnyi volt. Belső területén ágyúkkal megrakott, kőből épült öt torony ágaskodott a magasba, s közelükben nyomorúságos faviskók sorakoztak egymás mellé. A 26 láb magas és 6 láb széles falazatot széles vizesárok övezte. A vár legnagyobb gyöngéje, akárcsak Dubicának az volt, hogy nem messze tőle a folyó mindkét partja felé meglehetősen meredekfalú hegynyúlványok húzódtak, amelyek hátáról jóformán a pizskos és szűk, keleties utcák mélyébe lehetett látni.

A horvátországi hadtest 10 zászlóalja szeptember 6-án már az erősség közelébe érkezett. Pár nap múlva a környező magaslatokról megszólaltak az ágyúk. Az ostromművek földmunkálatai is megkezdődtek. A vár körüli tereprész egyik különösen fontos pontja volt az attól északra, a Sana torkolata közelében emelkedő Mihinovac magaslat; főként azért, mert az ostromművek futóárkai és redutjai a vártól közvetlen délre eső területet ágazták be, a Mihinovac felé eső oldal tehát teljesen szabad volt. A fölmentő sereg onnan könnyen megközelíthette az erősséget. Laudon ezért a Mihinovacon²⁰⁵ egy terjedelmes, zárt sáncművet építtetett, s abba tűzérsséggel megerősített gyalogságot helyezett. Többek között a Ferdinánd főherceg-gyalogzászlóalját is. A védőmű egyik elől lévő, ékszerűen kiugró részét Neszméry Ferenc százados kevés tűzérsséggel megerősített százada szállotta meg.

A törökök közel 7000 fő erejű serege szeptember 20-án reggel tűnt fel a Mihinovac hegyen lévő állások előtt. A bosnyák gyalogosok eleinte semmi jelét sem mutatták szokott vakmerő támadásuknak. Jóideig a fák fedezéket nyújtó törzsei mögül tüzeltek a védőkre. Hirtelen azonban megváltozott a helyzet. Néhányan közülük a terephajlatokat ügyesen kihasználva, megközelítették a magyar század elől lévő sáncművét, az az előtt több zászlót tűztek a földbe. A merész tett látványán egyszerűen a többiek is felbuzdultak. Percek alatt csoportokba verődtek, s több oldalról megrohanták a védőállást. Neszméry százada súlyos helyzetbe került. A rettenetes erejű támadásokkal szemben egyedül kellett helytállania. A veszély tudata megkeményítette a magyar katonák elszántságát. Egyedül izmos karjukban és parancsnokukban bíztak, de ez is elegendő volt nekik. Neszméry százados erősakarátú, fegyelmezett lelke egyébként is fölényes nyugalmat

²⁰⁵ A 75.000-es térképen a 250 -♣-

s a győzelem hitét sugározta szét közöttük. Egyetlen szemvillanására olyan ősi erők keltek életre bennük, amelyek lehetetlennek látszó feladatokkal is megbírkóztak. Most is egymásután a törökök két támadását verték vissza. Csak-hogy az ellenség nem tágított. Az erdő mélyéből állandóan újabb és újabb üvöltöző csoportok rohantak előre. A 200 fő erejű magyar század egyharmada elesett, vagy súlyosan megsebesült. Lövészere is fogytán volt. A lövegeket kezelő tüzérek közül már csak kettő volt életben. Neszméry ekkor maga töltötte meg az ágyúkat és sütötte őket az ellenségre. De minden erőlködés hiába volt. Csak pillanatokra torpantak meg a fák között előretörtető rajok. Az utánuk következők mindent elsőprő erővel taszították őket tovább. A küzdelem válságos szakasza kezdődött. A támadók egyrésze a szélső árkokhoz ért. A fekete nemezsüveges, sárgahajtokás magyar gyalogosok s a bosnyák harcosok között a sáncok peremén közelharcra került a sor. Már felhangzott a törökök győzelmét jelentő, hosszan elnyújtott „Allah” zaja, amikor valahol oldalt megzendült az erdő. Ócskay alezredes megkerülő századai „Vivat Laudon!” kiáltással törtek a török sereg szárnyába, s vakrémületet okozva, megfutamtították.²⁰⁶

Laudon kihasználva a győzelem lelki hatását másnap, azaz szeptember 21-én a vár ellen támadást rendelt. A végrehajtásra kijelölt csapatok délelőtt 10 óratájt négy oszlopban nyomultak előre. A második oszlopot Neszméry százados vezette. A támadás nem sikerült. A rés fala mögött elrejtőzött törökök heves elhárító tüzében mindjárt kezdetben két tiszt esett össze. Az élen haladók megtántorodtak. A csapatok megálltak. Neszméry ekkor maga veszi át a parancsnokságot. Az egyik oszloptól a másikig rohan, s lelkesíti a katonákat. A magyar tiszt személyes példáján felbuzdulva, újra előrelendülnek a rohamoszlopok. A magyar, osztrák és horvát katonák a következő percekben már a rés csonka falán viaskodnak, s nyomják vissza a veszélyeztetett helyen sebtiben összeszaladt törököket. Csak segítség kellene nekik, mert az ellenség kétségbeesetten védekezik. Laudon tábornagy maga siet az ostromművek előllevő sáncaiba, hogy a tartalékot támadásra rendelje. De nehezen sikerül a dolog. A sáncokban álló horvát határőrökben a szörnyű viaskodás láttán megrendült a lélek. Nagynehezen előremennek ugyan, de útközben a romhalmazokon szétszóródva, az előttük lévő csapatainkra tüzelnek, s támadásuk erőnélküli próbálkozás.²⁰⁷

²⁰⁶ *Kirchthaler*: I. m. 154—155. l.

²⁰⁷ *U. o.*: 156—157. l. Továbbá: *Bécsi Kriegsarchiv*: Kroatisches Armeekorps; Feldakten. 1788—15—10. (Tagebuch der Berenn- und Belagerung der in türkisch Croatien zwischen dem Zusammenfluss der Unna

A másik, október 3-án lezajlott roham sokkal szerencsésebb volt. Az előző támadásnál súlyosan megsebesült Neszméry százados helyett, Ócskay alezredes vette át az Esterházy Miklós- és Ferdinánd főherceg-gyalogzászlóaljnak önkénteseiből alakult harmadik rohamoszlop parancsnokságát. A vitéz magyar tiszt minden akadályon keresztülhatolva, elsőnek hágott a várfalra. Utána ágyút vontatott az egyik bástyára, s azt a házak közé húzódott s makacsul védekező törökök ellen fordította. Haditettéről Laudon tábornagy a következő dícsérő szavakkal emlékezett meg: „Der Oberstlieutenant Ocskay von Erzherzog Ferdinand, der bei Bestürmung der Wasserbastion die linke Kolone selbst angeführet, und gleichsam der erste an der Spitze und auf der Wasserbastion gewesen ist, diesen Posten mit Muth und Tapferkeit behauptet hat und ausserdem auch der erste war, welcher nach genommenen Logement eine Kanone auf die Bastion geschlagen hat.“²⁰⁸ A sikerült roham után az 592 főből álló várőrség még aznap este meghódolt. Az ostromlók vesztesége mindössze 157 halott és 366 sebesült volt.²⁰⁹ A két magyar tiszt — Ócskay József alezredes és Neszméry Ferenc százados — hősiességét jutalmazva, a Mária Terézia-rend lovagkeresztjét kapta.²¹⁰

* * *

A horvátországi hadtest — amint láttuk — feladatát csak részben oldotta meg. A jelentékenyebb határmenti török várakat elfoglalta, de Bósnia területére mélyebben nem hatolt. Igaz, hogy hadműveletei szorosan összefüggtek a Zimony melletti főserég működésével. Mivel az állva maradt, az ő boszniai előnyomulása is elszigetelt s teljesen értelmetlen vállalkozás lett volna. Mindenesetre valamit mégis cselekedett. Annál feltűnőbb a véle szomszédos szlavonországi hadtest tétlensége. Parancsnoka, Mittrowsky gróf altábornagy már a hadüzenet napján, azaz 1788 február 9-én bombáztatta a Száva jobbpartján fekvő Török-Gradiska várát. Mivel azonban a rendelkezésére álló erőt kevésnek vélte, rendszeres ostromhoz nem kezdett. A törökökkel csak kisebb csatározásokba bocsátkozott, amelyek közül a szeptember 2-án és 13-án lezajlottakat említhetjük meg. Ez utóbbi alkalommal különösen a

und Saana gelegenen Festung Novi). Végül: Feldzug des k. k. kroatischen Armeekorps gegen die Türken im Jahre 1788. (*Öst. Mil. Zeitschrift*, 1825. évf. 69. l.)

²⁰⁸ *Bécsi Kriegsarchiv*: Kroatisches Armeekorps; Feldakten, 1788—39—105.

²⁰⁹ *U. o.*

²¹⁰ *Kirchthaler*: I. m. 158—159. l.

Pongrácz Gábor alezredes vezette Gyulay Sámuel-gyalogezred harmadik zászlóalja verekedett vitézül.²¹¹

Laudon — a csorbát kiköszörülendő — Novi elfoglalása után nyomban Török-Gradiskához vezette csapatait. Odaérkezve haladéknélkül a vár ostromához látott. De hirtelen beköszöntött az őszi időjárás. Az esőzések megakasztották az ostromművek földmunkálatait. A tábornagy ezért elállott szándékától és csapatait október végén téli szállásaikba rendelte.²¹²

5. A galíciai hadtest.

Amilyen balszerencse kísérte a császári fegyvereket az Alduna és a Száva mentén, olyan szerencse szegődött nyomukba a Kárpátokon túli, keleti térségeken vívott harcokban. Mintha a gondviselés keze ezzel akarta volna kárpótolni a súlyos csapásokért. Avagy talán nemis földöntúli hatalom, hanem az alkotó emberi szellem ereje volt az, amely a harcok katonai hősiességével együtt kierőszakolta a győzelmeket. A jó vezetés alapfeltétele a háborús eredményeknek. Nélküle hasztalan a csapatok minden igyekezete, hősiessége. Megszemélyesítőjét többek között az események gyors, világos áttekintése, helyes megítélése, a jövő lehetőségeivel számoló elhatározás, a végrehajtásban parancsoló erőt kisugárzó akaraton kívül állandóan éber lelki rugalmasság és nem utolsósorban a helyes cselekedetek ösztönös megérzése jellemzi. Az a különös, istenadta tehetség, amely minden helyzetben a leghelyesebb megoldást sugallja.

Coburg Josias hercegeből, a galíciai hadtest parancsnokában, úgylátszik, ezek a szerencsés tulajdonságok mind megvoltak. Azok közé a kisszámú magasabb vezetők közé tartozott, akik — ha arra szükség volt — lelkiismeret furdalás nélkül egyszerűen áthágták az osztrák hadsereg szigorú szabályait. Akaratának végrehajtásában nem riadt vissza sem a nehézségektől, sem a felelősségtől. Amint látni fogjuk, nem egyszer uralkodója szándéka ellenére cselekedett. Ez pedig nagy dolog volt a XVIII. század erősen dinasztikus színezetű katonaeletében. Sok előnyös tulajdonsága, jobbanmondva képessége közül még csak jó emberismeretét említjük meg. Alparancsnokait szerencsés kézzel válogatta. A fontosabb feladatok végrehajtását szívesen bízta magyar tisztekre.

A galíciai hadtest 1788. évi sikerében mindenesetre igen jelentős része volt annak is, hogy ez a seregtest rendelkezett

²¹¹ *Seeliger*: Geschichte des k. u. k. Infanterie-Regiments No. 32., Budapest, 1900. 56. l.

²¹² *Criste*: I. m. 168. l.

a legtöbb huszárezreddel. Azzal a könnyű lovas csapatnemmel, amely nélkül komoly eredményre nem lehetett számítani a törökkel szemben. Napjaink gyorsanmozgóihoz hasonlóan, támadásban és védelemben egyaránt csatadöntő volt. Ezt a képességét már előzőleg is, de az 1787 és 1791 közötti török háborúskodásban különösen bebizonyította. Ennek hangsúlyozását nem nemzeti elfogultság, hanem igazságérzésünk teszi kötelességünké. Különösen azért, mert a huszárság tényekkel igazolt fontos harcászati jelentőségét a legtöbb osztrák hadtörténetíró egyszerűen elhallgatta. Sőt olyan művek is akadtak a kezem közé, amelyek ezen a téren az elsőbbséget a nehéz lovasságnak nyújtották. Szerintük a törökök is, a hadjárat tapasztalataként, a császári nehéz lovasságot becsülték nagyra. Ezt a felfogást, amely megkövesedett alakjában még a következő évszázadba is átnyúlt, nem merte senki sem megdönteni. Mintha az igazság feltárásával súlyos sérelem esett volna a császári fegyverek becsületén. Szemforgató alakoskodás volt az, amely a valóságban csak ártott a közös ügynek. Ma már a tiszta tárgyilagosság tudatával szolgáltatathatunk elégtételt annak a színmagyar lovasságnak, amely a multban annyi dicsőséget szerzett nemzetének és vele együtt a birodalomnak is. Azt mégcsak megértjük valamikép, hogy az összmonarchikus érzelmű katonai történetírók tartózkodtak a kétségtelenül magyar alakulatok haditetteinek kidomborításától, avagy elhallgatták őket. De arra, hogy a XVIII. században különösen előretörő könnyű magyar lovasság harcászati jelentősége előtt is szemethúnytak, nem találunk mentséget. Egyszerűen azért, mert ezzel az elfogult felfogásukkal csak kerékkötői voltak a kor követelményeinek megfelelően állandóan alakuló harcászati és harc-eljárási elvek fejlődésének. Nekik köszönhető az is, hogy bár azt a régi meggyőződést, amely egyedül a császári nehéz lovasságot minősítette csatadöntőnek, az élet már rég túlhaladta, az 1805-ben megjelent Grünne-féle lovasszabályzat még mindig nem akart tudni a változásról. Az osztrák hadvezetőség csak az 1851 augusztus 1-én megjelent szabályzattal ismerte el hivatalosan a két lovas csapatnem egyenrangúságát.²¹³

A II. József török háborújával foglalkozó osztrák művek hiányosságát ezekkel a dolgozatokkal igyekezünk némiképp is pótolni; a huszárok harcászati alkalmazhatóságának mértékére nézve pedig elég ha egyre mutatunk rá: a magasabb császári parancsnokok között, a hadjárat egész ideje alatt valóságos versengés folyt a magyar lovasezredekért. Mind-

²¹³ Bernhard: Die österr.-ung. Cavallerie. 5. 1.

egyik többet szeretett volna belőlük. A sok írott, eredeti feljegyzés közül ez alkalommal csak egyet ragadunk ki. Eszerint II. József az erdélyi hadtest parancsnokának, Fabris gróf altábornagynak 1788 október 1-én kelt jelentésére többek között a következőket válaszolta: „Úgy vélem az lenne a leghelyesebb, ha Ön Splényi altábornagynak és Képíró alvezredesnek javarészt huszárokból álló csoportjait a galíciai hadtesttől mielőbb megszerezné, mert ekként módjában lesz majd, *hogy többször nyilvánított óhajomnak megfelelően, egy huszárezredet a főszeregnek adjon át, amelynek itt erre a könnyű lovasságra különösen nagy szüksége van.*”²¹⁴ Azt hiszem, hogy ez a levél egymagában mindennél jobban beszél. Egyszersmind figyelmeztetés azok számára is, akik egyedül nyomtatott forrásművek alapján próbálnának írni magyar hadtörténelmet.

Mielőtt az eseményekre térnénk, vessünk egy pár futólagos pillantást arra a színtérre, amelyen lejátszódtak. A moldvai fejedelemség a XVIII. század végén egészen a Dnyeszter folyónak Bendertől északra eső szakaszáig terjedt, tehát a mai Besszarábia egy részét is magában foglalta. Területét a Prut és a Szeret három darabra szelte. A hadjárat fontosabb mozzanatainak színtere e két folyó közötti terület volt, ezért csak ezt a részt vesszük szemügyre. Az úgynevezett Moldvai-felföld, amely a Kárpátokból Bukovina földjén kiágazva, déli, illetve délkeleti irányban a Szeret folyó mentén húzódik, északi szakaszában 400, lejjebb 300 méter átlagos magasságú. Ennek megfelelően csak az előbbinek, a Kárpátok vonulatahoz csatlakozó résznek van hegyvidék jellege, s itt sok lombos erdő található. A Duna felé fokozatosan lejtő nyúlványai előbb a dombvidék szintjére süllyednek le, majd később síkságba mennek át. A hegy- és dombvidékszerű hát folyóvölgyei mélyen bevágottak, ezért széles, lapos tetők képződtek rajta. Járhatóságát csak a meredek völgyszélek, a mocsaras völgytalpak, valamint nedves időben a felázott agyagtalaj korlátozzák. A hegyhát magasabb részei, a lejtőkön lévő lombos erdők, a kis erdőparcellák akadályt nem alkotnak. A hadszíntér átlagban a támadónak szabad mozgást biztosító, jó hadműveleti terület.²¹⁵ Ehhez a katonaföldrajzi ismertetéshez hozzáfűzhetjük még, hogy mocsaras, járhatatlan völgyeit leszámítva, a mozgásában utakhoz nem kötött könnyű lovasság számára igen alkalmas terület. Hullámos felülete, erdőségei lehetővé teszik az ellenség meglepetésszerű megközelítését: a lapos hegytetők a gyors támadást,

²¹⁴ *Bécsi Kriegsarchiv: Feldakten, 1788—16—96. (Nr. 2478 ½).*

²¹⁵ *Somogyi: Magyarország és környékállamainak katonai földrajza. Budapest, 1928, 214. l.*

tehát mindent egybevetve, különösen kedveznek a huszár keleties harc módjának.

Moldva, a Havasalföldhöz hasonlóan, török tartomány volt. Fejedelmeit illetőleg hoszpodárjait a XVIII. század elejétől fogva a leggazdagabb belföldi családok tagjai közül a Porta nevezte ki. Uralmuk három vagy egy évig tartott. Aszerint, hogy mennyire bírták pénzzel a méltóságot és milyen összeköttetésekre tudtak szert tenni a török fővárosban. Kiadásait azután alattvalóikon hajtották be, mégpedig kíméletlenül.²¹⁶

A) *A galíciai hadtest csoportosulása.*
*Fábry ezredes előnyomulása.*²¹⁷

A galíciai hadtest eredeti hadműveleti feladata — az Ukrajnában felvonult Rumjanzow-féle orosz hadsereg támogatásával — először Moldva elfoglalása, azután az erdélyi hadtesttel egyetemben, a Viddin váráig történő előnyomulás volt. Mivel azonban II. József és Lacy tábornagy időközben mást határozott, ez a sereget is — a többihez hasonlóan — védőfeladatot kapott. Coburg Josias herceg Bukovinában 1787 őszén felvonult csapatait, a császári parancsnak megfelelően, a következő év kora tavaszán meglehetősen széles kiterjedésben csoportosította. Az Erdély és a Szeret folyó közötti hatalmas területre Fábry ezredes csoportja, Csernovic közelébe a hadtest zöme, a Dnyeszter balpartján, a Mielnica és Kudrince közötti területre pedig Jordis báró tábornok csoportja került. Az egyes seregrészeket Moldva felé zárt előrsők biztosították.²¹⁸ Az ilymódon keletkezett összefüggő, kordonszerű biztosítólánc természetesen nem volt egyszerű határvédelem is. Márcsak azért sem, mert a nagy kiterjedés következtében a csapatok nagyobb részét vette igénybe. Coburg herceg látva, hogy a császár által lelkére kötött célt, a hátország biztosítását nem valósíthatja meg, elhatározta, hogy támadással tesz eleget feladatának. Határozott föllépéssel magára irányítja az ellenség figyelmét, s eleve megakadályozza, hogy az nagyobb erővel törjön a birodalom területére.²¹⁹ A támadás legközelebbi célja a Dnyeszter mentén fekvő Chotin vára lehetett, amely abban az időben

²¹⁶ *Witzleben*: Prinz Friedrich Josias von Coburg-Saalfeld. Berlin, 1859. I. K. 116. l.

²¹⁷ l. melléklet.

²¹⁸ *Bécsi Kriegsarchiv*: 1788. —M.—69.

²¹⁹ *Rittersberg*: Biographien der ausgezeichnetesten Feldherren. Prága, 1828. 3. l.

Moldva egyedüli valamirevaló erődje volt. A herceg ezért mindenekelőtt ezt a várat akarta elfoglalni. Számolva azonban azzal, hogy a hely török őrseit esetleg csak hosszabb ostrom árán tudja térdrekenyszeríteni, föltétlen szükségesnek vélte, hogy a vártól délre eső területen is foglalkoztassa az ellenséget. Ezt a szándékát, amely egyszersmind az ostrom biztosításául is szolgált, a Prut vagy a Szeret folyó völgyében Jassy felé történő támadó előnyomulással érthette el. A terv merész, a vállalkozás kockázatos volt. Minden attól függött, hogy a Jassy felé támadó csapatok helyt tudnak-e állani esetleg hatalmasabb török erőkként szemben is? Ha nem, az egész elgondolás kártyavárként omlik össze. Maga Chotin ostroma is elszigetelt erőlködéssé válik. Érthető, hogy a meghiusult belgrádi vállalkozás után sötétben látóvá lett II. József semmikép sem értett egyet Coburg szándékával. Leveleiben aggódva figyelmeztette a veszedelmekre, s hosszú vonakodás után csak abban az esetben volt hajlandó szemet-húnyni a dolog fölött, ha a herceg előzőleg az oroszok közreműködését is biztosítja.²²⁰ Rumjanzow gróf tábornagy azonban húzódozott a támogatástól. Csak többszörös kérésre ígért meg egy pár zászlóaljnyi kisebb csoportot. Ismerve az oroszokat, az ígéretet nem lehetett készpénznek venni. Ilyen körülmények között a galíciai osztrák hadtest tábornokai tudni sem akartak a támadásról, illetve Chotin ostromáról. A Coburg által 1788 március elején összehívott haditanácson, császári akaratra hivatkozva, kereken elutasították a herceg javaslatát.²²¹ A vállalkozószellemű hadtestparancsnok mindcsek ellenére megmaradt elhatározása mellett. A Jassy irányában történő előnyomulás végrehajtásával az Erdődy-huszárezred parancsnokát, Fábry Mihály ezredest bízta meg, aki alparancsnokait — a herceg hozzájárulásával — ezredének magyar törzstisztjei közül válogatta.

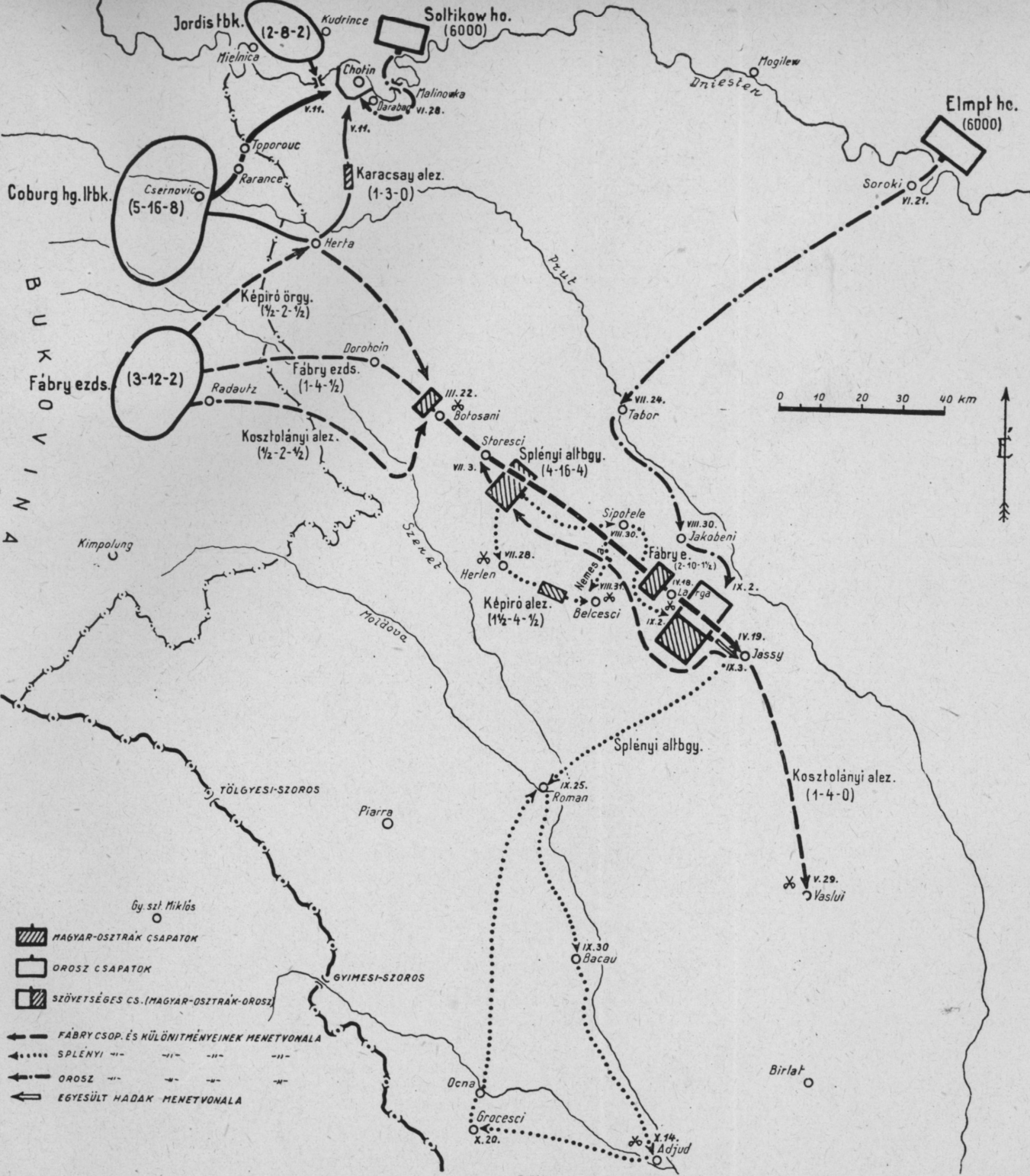
Fábry ezredes, kisebb erőt visszahagyva, csoportját március 12-én három oszlopban vonultatta Moldva területére.²²² Az Erdődy-huszárezred 2 századából, 2 gyalogszázadból^{222/a} és 3 ágyúból álló *első* oszlop, Kosztolányi alezredes parancsnoksága alatt a Szeret folyó völgyében; az Erdődy-huszárezred 4 századából, 4 gyalogszázadból és 3 lövegéből álló *második* oszlop, Fábry ezredes vezetésével Botosanin át Jassy felé; végül ugyancsak az Erdődy-huszárezred 2 századából, 2 gyalogszázadból és 3 ágyúból álló

²²⁰ *Witzleben*: I. m. I. k. 154. l.

²²¹ *Bécsi Kriegsarchiv*: U. o.

²²² *Hadilevéltár*: Hadik-levéltár, 1788—III.—4/a.

^{222/a} Mindhárom oszlop gyalogszázadai német és oláh nemzetiségű ezredek katonáiból állottak.

B
U
K
O
V
I
N
A

- HÁGYAR-OSZTRÁK CSAPATOK
- OROSZ CSAPATOK
- SZÖVETSÉGES CS. (MÁGYAR-OSZTRÁK-OROSZ)
- FÁBRY CSOP. ÉS KÜLÖNÍTMÉNYEINEK MENETVONALA
- SPLÉNYI " " " " " "
- OROSZ " " " " " "
- EGYESÜLT HADAK MENETVONALA

1. melléklet.
A galíciai hadtest hadműveletei 1788-ban.

Moldva
mindene
ban azz
ostrom
nek vél
az ellen
biztosít
ben Jé
A terv
függött
állani
nem, a
Chotin
a meg
II. Józ
Levelei
vonako
húnyn
működ
ban F
ígért r
oroszo
körül
tudni
A Col
császár
javasl
czek
nyába
száre
aki a
nek r

márc
téré.²
zadb
des
Erdő
löve
Boto
ezre

ezrec

harmadik oszlop, Képiró őrnagy parancsnoksága alatt Herta felé nyomult előre.²²³

Az oszlopok török földön történő tényverése eleinte minden különösebb zökkenő nélkül, símán ment. Fábrý ezredes csapatával március 21-én ért Dorohoin közelébe. Itt arról értesült, hogy Ibrahim Nazír pasa közel 3000 főnyi kisebb sereggel Botosani közelében tartózkodik. Elhatározta, hogy a törököket megtámadja. Másnap, azaz 22-én reggel indult el Dorohoinról. Az egy század huszárból és 50 lővérszöböl álló elővédet Szörényi százados vezette. Megfelelő távolságra követte azt a főcsapat, Révay őrnagy parancsnoksága alatt, majd utóvédként megint egy huszárszázad haladt. Az élen lovagoló Szörényi úgy déltájt, Botosani közelében, egy mocsaras völgyoszoróban útját álló ellenséges csoportra bukkant. Kötelességéhez híven nyomban támadott. A huszárok a törökök sűrű tömegeit — amint az később kiderült — a pasa seregének zömét, heves puskatűzben lépésről-lépésre szorították vissza. Időközben a főcsapat is megérkezett és az ellenség oldalába fejlődött.²²⁴ A törökök még ezután is szívósan védekeztek. Minden magaslaton újból megvetették lábukat. A várost kikerülve, még a Botosani mögötti egyik dombháton is harcra készen várakoztak. Amikor azonban megpillantották a több oldal felől zeneszóval támadó osztrák gyalogosok és magyar lovasok sorait, a Jassy felé vezető úton visszavonultak. Fábrý ezredes délután 4 óráját vonult Botosani városkába.²²⁵ „Ekkor az említett Fábrý Óbester — olvasuk a Magyar Kurir egyik számában — kezdvén őket kergetni, a Városba visszamehetéstől megakadályoztatta, hanem más felé kellett a törököknek magok megmaradásának okáért szaladni, és így az Óbester tsengő szerszámokkal a városba bé menvén, a maga katonáit ebéden megvéndégelte azon eledelekből, mellyek a Törökök számára főzettek vala.”^{225/a}

A török pasa a vereség után a Jassytól északnyugatra levő Sipotele helység környékére vezette seregét. Fábrý arra a hírre, hogy ellenfele a nagyvezirtől fővesztés terhe alatt Botosani visszafoglalására kapott parancsot, elhatározta,

²²³ A tüzér század 4 darab háromfontos ágyúból és 2 hatfontos tarackból állott.

²²⁴ „... Da nun dieser sumpfige Engweg im Angesichte des Feindes passiert werden musste, die Infanterie aber noch weit zurück war, so musste der Vortrab unter dem Rittmeister Baron Szörény von Erdödy Hussaren eine Zeit lang ganz allein das Feuer der feindlichen Plänkler aushalten, welches die Truppe auch mit der grössten Kaltblütigkeit und Standhaftigkeit that...” (*Bécsi Kriegsarchiv*: U. o.)

²²⁵ *Ernst*: Geschichte des k. k. neunten Hussaren-Regiments. Wien, 1862. 77. l.

^{225/a} *Magyar Kurir* 1788 május 7-i száma.

hogy megelőzi.²²⁶ Különítményével, amelyhez Coburg parancsára 2 század székely határőrhuszár, továbbá Kosztolányi és Képiró oszlopai is csatlakoztak, április 15-én este hagyta el az oláh városkát. A közeledését megneszelő török pasa időközben, hogy útját állja, Larga közelében, a Jassy felé vezető út mentén húzódó magaslatokon ütött táborn.

Larga környéke védelemre kiválóan alkalmas. A Prut folyóba tartó patakok mocsaras völgyekben kanyarognak, széles kiöntéseket hagyva maguk mögött. A rajtuk keresztül vezető utak éppen ezért többnyire magas töltéseken haladnak, amelyekről nemigen lehet letérni. Az ilyen tavak közé ékelt útszorost elálló ellenséget megkerülni nem ajánlatos, mert pár száz lépéssel odébb, a magaslatokat ugyancsak mocsaras, süppedékes mélyedések szegélyezik. A török sereg Larga közelében egy ilyen mocsaras területet zárt el, amelyen keresztül vezető töltésutat kétoldalt mély tavak vize súrolta. Előőrse az útszoros bejáratánál, zöme az oldalt eső magaslatokon állott.

Fábry ezredes csapatával április 18-án délután éri Larga közelébe. A veszélyes terület előtti dombos részen 500 tatár lovasból álló csoport tört hangos rivalgással az elővédet alkotó huszárokra. A magyar lovasok harcba bocsátkoztak, s pár percnyi viaskodás után visszaűzték az ellenséget. Fábry ezalatt sebtében harchoz fejlődttette a főcsapatot. Gyalogosaiból kisebb négyszögeket alakított, a térközökbe és a szárnyak mögé pedig huszárokat rendelt. Ilyen felállításban várta az eseményeket. Nemsokára újabb, az előbbinél jóval nagyobb ellenséges lovascsapat zúdult le az egyik közeli magaslatról és kettéválva, a harcrendben álló szárnyakat támadta meg. Fábry erre huszárait rendelte ellentámadásra. Az Erdődy-huszárezred századai magyaros lendülettel vágtak a török spáhik közé. Kemény tusakodás keletkezett, amelyben a zölddolmányos, pirosnadrágos magyar lovasok csakhamar felülkerekedtek. A megingott törökök rajai a hegynek fölfelé nem tudtak visszavonulni, ezért a völgy töltésútján igyekeztek menekülni. A huszárak azonban nyomukban maradtak, s a legtöbbször részint összekaszabolták, részint a két fő vízébe szorították.²²⁷ A hegytetőn visszamaradt s az ütközetben részt nem vett törökök a balsiker láttára futásnak eredtek. Soraik között olyan rémület keletkezett, hogy a janicsárok Ibrahim Nazir pasát is magukkal sodor-

²²⁶ *Rautenstrauch*: I. m. 188. l.

²²⁷ „... Was Pferde hatte, lief zum Teufel, wer nicht fortkommen konnte, wurde meistens zusammen gehauen, und nur einige wenige gefangen...“ *Bécsi Kriegsarchiv*: Compendium der von dem Galizischen Truppen-Korps im Jahre 1788 gemachten Campagne. Manuscripte 74/1. (Jordis báró altábornagy naplója.)

ták. Ez csak Jassyban tudott, nagy erőlködések árán, lelket verni beléjük. A kor egyik lelkesszavú magyar híradója is beszámolt erről az ütközetről. „Az eddig Botosanyban mulatott Erdődianum Regiment — olvassuk benne — a maga Obristere Fábrinak vezérlete alatt, ezen hónapnak 18-ik napján Moldvának leg-főbb városa, Jassi alá érkezett; hol már kirendelt seregben készen váratik vala ez hivatlan Vendég 3000 főből álló Törököktől, mellyet látván az említett Obester, a Népet megállítá. de meg nem tarthatván, kemény erővel a törökökre ütének; kik között a magyar kard olly gázolást vive véghez, hogy maga a Basa életben maradott Népeit futásra komandirozta.”²²⁸ Fábry a győzelem után a törökök elhagyott és lángokban álló táborába vezette katonáit, ahol a tűz eloltása után megpihent.²²⁹

A Larga melletti vereség annyira megtépázta a török sereget, hogy Moldva fővárosában sem tudta megvetni a lábát. Kis lélekzetvétele után, április 19-én azt is elhagyta. Fábry ugyanaznap Jassyba vonult. A helység falai között megtudta, hogy a császári birodalommal rokonszenvező Ypsilanti herceg, moldvai fejedelem, a törökök kényszerítésére ugyancsak elhagyta a várost és Bukarest felé tart. Tüstént Szörényi századost küldte a herceg után egy osztály huszárral. Az osztag Jassytól pár órányira érte utol Ypsilantit és török lovaskíséretét. Megtámadta és rövid harc után szétszórta az ellenséges csapatot. A huszárok a csatározás után, amelyben 43 törököt aprítottak össze, körülfogták a herceget, és udvari népével egyetemben foglyulejtették. Már visszafelé készülődtek, amikor az Ypsilanti környezetében lévő török meglátalmazott, Divan effendi pisztolyt rántott elő, hogy a herceget lelőjje és így a huszárokat a drága zsákmánytól megfossza. A vakmerő tettet a közelben lévő Szörényi százados akadályozta meg; villámgyorsan a merénylőnek ugratta lovát és kardjával levágta.²³⁰ Ypsilantit azután Szarvassy százados kísérte 50 huszárral Csernovicba.²³¹ Fábry ezredes, eredményes működésének jutalmául, tábornokká lépett elő.²³²

Jassy kézrekerítése meglehetősen nagyjelentőségű volt. Elsősorban Chotin várának zavartalan ostromát biztosította. Emellett erkölcsi eredménnyel is járt. Különösen azzal, hogy a török fönnhatóság alatt élő keresztény lakosság között a felszabadulás tiukos és lappangó vágyát élesztgette. Talán

²²⁸ *Magyar Kurir* 1788 május 10-i száma.

²²⁹ *Névtelen: Ausführliche Geschichte des Krieges zwischen Russland, Oesterreich und der Turkey*. Wien, 1791. I. k. 115. l.

²³⁰ *Bécsi Kriegsarchiv: Feldakten, 1788-Journalheft No. 13/2*.

²³¹ *Ernst: I. m. 78. l.*

²³² *Witzleben: I. m. I. k. 168. l.*

mindezeknél fontosabb volt, hogy a szövetséges orosz hadsereget tevékenyebb közreműködésre ösztönözte. Viszont meg kell emlékeznünk arról a veszélyről is, mely a mélyen ellenséges földön álló és támogatást alig remélhető magyar és osztrák katonák csoportját fenyegette.

Fábry tábornok Moldva fővárosában, feladatának megfelelően, hosszabb tartózkodásra rendezkedett be. Nemcsak a szükséges biztosításról gondoskodott, hanem éber szemmel kísérte a közelében történő eseményeket is. Ha a környéken bárhol ellenséges mozgolódásról, gyülekezésről kapott hírt, nyomban közbelépett, hogy a fenyegető veszélyt még idejében elhárítsa. Többek között május 27-én arról értesült, hogy Jakub aga közel 5000 főnyi seregével Birlatba érkezett. Kosztolányi alezredes parancsa alatt még aznap 1 gyalogzászlóalját, 2 század székely határőr- és 2 század Erdődy-huszárt indított útnak. A különítmény 29-én kora reggel, a Jassy és Birlat között elterülő Vaslui helységhez érkezett. Kosztolányi éppen szemrevételező útjáról tért vissza, amikor a sűrű ködben ellenséges lovasok törtek elő. Már nem volt ideje harcalakzatba fejlődtetni századait. Hirtelenében a kezeügyébe eső huszárokat rendelte rohamra. Azok egy szempillantás alatt kettéváltak és az egyik oldalon Vajna Gábor százados vezetésével a székelyek, a másikon pedig Berzeviczy és Révay hadnagyokkal élükön az Erdődy-huszárok fogták közre az ellenséget. A magyar lovasok támadása olyan heves volt, hogy a többszörösen nagyobb török sereg alig néhány pillanat alatt szétrebbent. A vakmerő Vajna százados huszáraival az egyik menekülő török csapatot úzóbe vette, és közel egy órai száguldás után utolérve, tizenkettőt vágott le közülük. A huszárok sok lovat és fegyvert zsákmányoltak. Maga Jakub aga is, aki a veszített csata után rémületében az egyik közeli cserjésben húzódott meg, a huszárok fogságába került.²³³

Fábry egész június havában Jassyn maradt. Arra a hírre azonban, hogy egy nagyobb, 15—20.000 főre rúgó török sereg a Prut balpartján, tehát a tőle keletre eső területen Chotin felé igyekszik, gondolkodóba esett. Egyrészt világosan látva, hogy tulajdonképeni feladatának, a chotini ostrom biztosításának tovább már úgysem felelhet meg, másrészt attól tartva, hogy a törökök a hátába kerülnek, helyesebbnek vélte, ha egyelőre visszavonul. Július 2-án Jassyt elhagyta és csapataival a Botosanitól délkeletre eső Storescing húzódott vissza. A visszavonulásáról beszámoló

²³³ *Bécsi Kriegsarchiv*: 1788—M.—69. Továbbá: U. o. 1788—M.—74/I. (*Jordis* báró naplója.) és az 1788 június 11-én megjelent *Wiener Zeitung* külön kiadása.

jelentésében hangsúlyozta, hogy ezen a helyén körömszakadtig kitart, s bármikor kész Jassy felé újból előnyomulni.²³⁴

B) Chotin ostroma.²³⁵

Mivel a megígért orosz segítség késett, a hadtestnek Csernovic környékén álló zöme csak április 13-án indult el Chotin felé, amely napon Raranceig jutott. Ugyanakkor Wesmitinow orosz tábornok, miután Okopy mellett átkelt a Dnyeszteren, 4 gyalogzászlóaljnyi csoportjával Toporouc közelébe ért. Váratlanul azonban megváltozott a tavaszi időjárás. Nagyobb hóesésekkel olyan hidegre fordult, hogy a császári csapatok a szabadban való táborozást nem bírták. Coburg ezért meggondolva a dolgot, április 16-án visszavezette őket Csernovicba. Az oroszok egyideig még Toporouc közelében maradtak, május elején azonban felsőbb parancsra ők is elhagyták Moldva területét.

Coburg a sikertelen kezdet után is megmaradt Chotin ostromának terve mellett. Alighogy melegebbre fordult az idő, május 8-án — nem törődve az oroszokkal — ismét előnyomult. Rarancein és Toporoucon át 11-én ért a Chotintól közvetlen nyugatra emelkedő magaslatokra. Véle egyidőben Jordis tábornok csoportja és a jobb oldalvédként kirendelt Karacsay alezredes különítménye is a vár környékére mentelt.²³⁶ Amikor a hadtest elővédje a Chotintól nyugatra elterülő erdőségből kilépve, a magaslat oldalán lefelé tartott, a fás és cserjés terepen török lovasokra bukkant. A Mészáros János ezredes parancsnoksága alatt élen haladó Császárluszárezred két százada nyomban megtámadta az ellenséget és a várba úzte vissza. A huszárok ez alkalommal — mitsem törődve a vár ágyúinak gyilkos tüzével — mélyen a külvárosba hatoltak.²³⁷

A hadtest csapatai félkör alakban körülvették a várat. A magaslatokon elhelyezkedett tartalék-tűzérség ágyúi tüzelni kezdtek, de egyelőre komolyabb ostromra nem került a sor. Coburg herceg a rendelkezésére álló erővel is hozzáfogott volna a vár megvívásához, de a császár az oroszok közreműködése nélkül hallani sem akart róla. Chotin elfoglalásának tervét — amint láttuk — kezdetől fogva kockázatos vállalkozásnak tekintette. Mivel azonban hadtestparancsnoka kezét mégsem akarta teljesen megkötni, a megtörténtekeket — ha nehéz szívvel is — tudomásul vette.

²³⁴ Bécsi Kriegsarchiv: 1788—M.—69.

²³⁵ 2. melléklet. (Chotin másnéven Chotim, Chotzim vagy Hotin.)

²³⁶ Bécsi Kriegsarchiv: U. o.

²³⁷ Rautenstrauch: I. m. 246. l.

Annál jobban bántotta az oroszok magatartása. Borúlátásra különben is hajlamos lelke keserűséggel telt meg. „Mindig éreztem — írta Wesmitinow távozása után Coburnnak — hogy ezekkel az oroszokkal jobb semmit sem kezdeni.”²³⁸ Látva azonban, hogy most már nem léphet vissza a szövetségől, minden erejével azon volt, hogy a cári udvart a közös ügy érdekében jobb belátásra bírja. A dolog nem ment könnyen. Az orosz főserég hadműveleti célja ugyanis abban az időben a Fekete-tenger melletti Ocsakov várának elfoglalása volt. Ennek megfelelően az Ukrajnában álló Rumjanzow-féle cári sereg azt a feladatot kapta, hogy Bender körül állja útját a vár felmentésére igyekvő török erőknek. Értethető, hogy az oroszok eleinte hallani sem akartak a galíciai osztrák hadtest megsegítéséről. Csak II. József erélyesebb közbelépésére, s főleg Fábry tábornok sikerein felbuzdulva, adták be derekukat.²³⁹ Amíg Zimony és az orosz főhadiszállás között tiszti lovasfutárok közvetítették a császár leveleit s az azokra adott válaszokat, addig természetesen hosszú idő telt el. A Chotin melletti táborba csak június közepétájt érkezett meg az örvendetes hír, hogy Ukrajnából két orosz hadosztály indult el Moldvába: az egyik Soltikow tábornok parancsnoksága alatt Chotin, a másik Elmpt tábornok vezetésével Jassy felé tart.

A közbeeső időben Chotin körül különösebb esemény nem történt. Időnként kölcsönösen megszólaltak az ágyúk, s a várból török lovascsapatok törtek ki, melyekkel főként a huszárok csaptak össze. Az ott lezajlott csatározásokban a híres lovastiszt, Karacsay András báró alezredes,²⁴⁰ továbbá a „Császár” és a „Barco” huszárezred tűnt ki. A kisebb haditettekről ez alkalommal nem szólnunk bővebben. Azokat az ezredtörténetek különben is részletesen megörökítették.

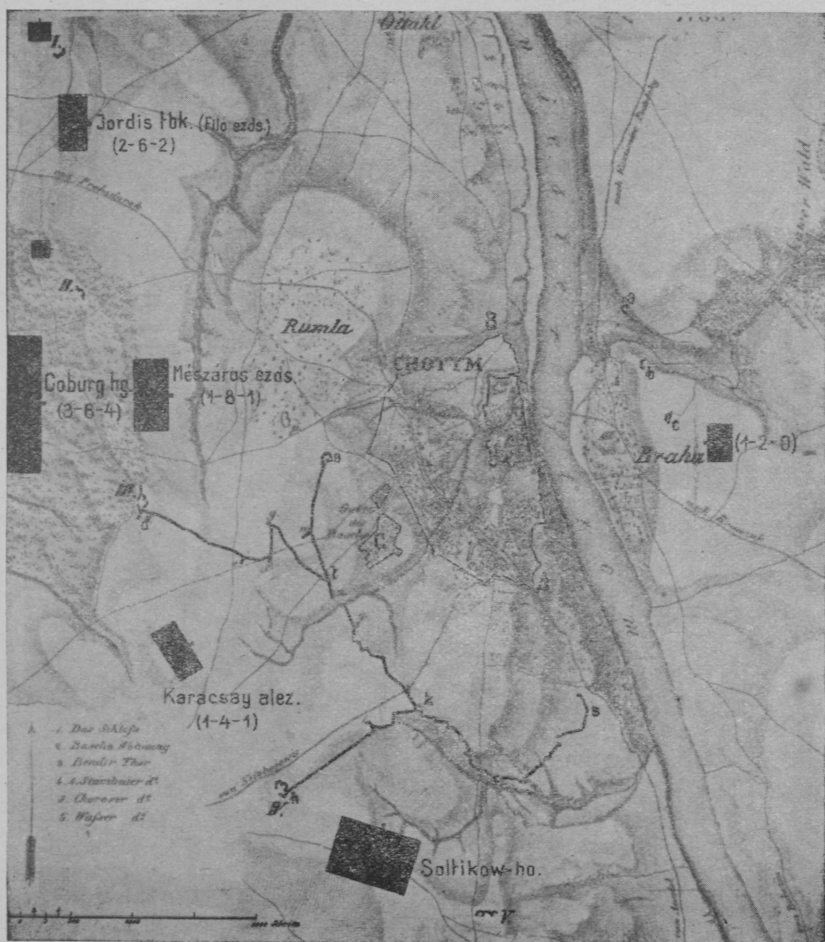
A várva várt, mintegy 6000 fő erejű Soltikow-féle orosz hadosztály végre június 25-án megjelent a Dnyeszter balpartján. Pár napra rá átkelt a Malinowka melletti hídon és június 29-én, Darabantól északra csatlakozott az ostromlókhoz. Coburg herceg a következő napok alatt átcsoportosította erejét. Az egyesült szövetséges csapatok július 2-án a várat a folyó mindkét partján körülzárták. Északon, a Dnyeszterre támaszkodva, Jordis báró tábornok csoportja helyezkedett el (helyébe később Filo József, a Barco-huszárezred parancsnoka lépett): attól délre a hadtest zöme

²³⁸ *Witzleben*: I. m. I. k. 159. l.

²³⁹ *U. o.* 177.—180. l.

²⁴⁰ Az 1860-ban feloszlott Levenehr-dragonyosrezred törzstisztje volt. *Wrede*: *Geschichte der k. u. k. Wehrmacht*. Wien, 1901. III.—2. k. 697. l.

és Mészáros ezredes csapatai állottak, amelyekhez félkör-alakban Karacsay alezredes csoportja és az orosz hadosztály csatlakozott; a Dnyeszter balpartján a Braha magaslatot egy kisebb erejű különítmény szállotta meg.

2. melléklet.

Chotin ostroma 1788-ban.

Chotin a Dnyeszter jobbspártján, egy fennsíknak szakadékosan a folyó felé eső oldalán fekszik. A vár közvetlen a víz mentén épült s félköralakban, a magaslat magasabb részén, az úgynevezett külváros rendetlenül szétszórt, jobbra fából épült házai fogták körül. A téglalakú erőd hosz-

sza 300 öl, szélessége 125 öl volt. A 18 öl széles és 30 öl magas várfal a Dnyeszter felé eső oldalon meredek sziklákon épült; a többi részén tövében egy meglehetősen széles és mély vízcsatorna futott. A vár belső területén négy torony ágaskodott a magasba; a lőpor és az élelmiszerek egy tornyos, kastélyszerű épületben voltak felhalmozva. A kisebb, kezdetlegesen összetákolt faházak tömegéből a pasa háza, a mecset és a török fürdő emelkedett ki. Az erődöt a külvárossal egy árok mélyén vezető út kötötte össze, s a külvárost hatalmas félkörben cölöpkerítés övezte (A—B). A vártól északnyugatra, a cölöpkerítésen túl, a Rumla nevű külváros feküdt, amelyet a törökök felgyújtottak. Ettől délre, ugyancsak a cölöpkerítéssel határolt területhez csatlakozva, a pasa kertje terült el (C). A várnak, e korszak török erődítményeihez hasonlóan, a legnagyobb hátránya előnytelen fekvése volt. Az, hogy a környező terep átlagmagasságának szintjénél jóval alacsonyabban feküdt. A terep természetadta hátrányát Chotinnál még növelte az a körülmény, hogy nem völgyekkel szegélyezett magaslattömbök vették körül, hanem egy összefüggő hegynyúlvány lábánál állott. Különben maga a vár, építkezés tekintetében, a szokásos török erődítmények színvonalát jóval felülmúlta. A Porta egyik legfontosabb cródjének tekintette, amit mutat az is, hogy védelmére, a harcias Osman pasa vezetése alatt, 7000 fő erejű őrseget rendelt.²⁴¹

A szövetséges hadak parancsnokai mindenekelőtt a vár körüli terep öt alkalmas pontján támaszpontok létesítését határozták el. Ezeket a helyeken július 15-án zárt sáncművek, úgynevezett redutok épültek, s azokba gyalogság és lövegek kerültek (I, II, III, IV, V). Hasonló, csak valamivel kisebb lövegállásokat létesítettek a folyó balpartján lévő Braha nevű magaslaton is (a, b, c.). Július 17-én a Rumla külváros romhalmaza közé befészkelődött törököket űzte a várba Filo ezredes csoportja. Másnap megkezdődött a vár bombázása. Eredménye csakhamar mutatkozott. 22-én este lángbaborult az erőd raktára. Nemsokára a környező házak is tüzet fogtak. A várórság között riadalom keletkezett. Az élelmiszereiktől megfosztott törökök parancsnoka július 26-án háromnapos fegyverszünetet kért. Küldöttei még annak lejártá előtt megjelentek a szövetségesek táborában, hogy a meghódolásra tárgyaljanak. A várban azonban időközben két lengyel parasztruhába öltözött török sompolygott, akik egy nagyobb fölmentő sereg közeledését híresztelték. Erre akadtak a tárgyalások. A segítségben reménykedő törökök húzták-halasztgatták az átadást. Kétszínű magatartásukra

²⁴¹ *Bécsi Kriegesarchiv*: U. o.

válaszul, augusztus 5-én újra megszólaltak az ostromlövegek. Soltikow tábornok minél hamarább szeretett volna a dolog végére járni, ezért a cölöpsorral elkerített külváros megrohanását javasolta. Coburg herceg azonban nagy veszteséggel járónak vélte a házakban befészkelődött törökök elleni támadást, s inkább ostromművek segítségével szeretett volna célhoz jutni. Ez utóbbi véleménye győzött. Rendeletére augusztus 19-én megkezdődött a megközelítő ostromművek építése. A vár irányában haladó futóárkok a III. és a IV. számú redutokból indultak ki, 26-ára az árkok munkálatai jelentősen előrehaladtak (d—l, h—k). Bár a törökök kirohanásokkal és ágyúzással állandóan zavarták a földmunkálatokat, azok olyan gyors iramban haladtak, hogy szeptember 9-ére már a félköralakú párhuzamos ostrommű is elkészült (o—s), amelynek minden alkalmas pontján ostromlövegeket állítottak fel.²⁴²

Minden rendben ment volna. Az ostromművek fojtogató hurokként szorultak a kiéhezett török várórség köré. Csak-hogy azok, csodában bízva, minden erejüket összeszedve védekeztek. Az idő pedig rohant. A szövetségesek táborában bizakodás és lehangoltság váltották egymást. Coburg herceg idegei meglehetősen megfeszültek. Különösen azok a szemrehányó levelek bántották, melyek a bánati török betörés hatása alatt teljesen megtört II. Józseftől érkeztek hozzá. A császár már akkor a szemrehányások özönével árasztotta el, amikor hírt szerzett Fábry visszavonulásáról. Amikor pedig nemsokára arról értesült, hogy Coburg még erősítést is küldött neki, feldühödött. Saját erélytelenségét okolta, hogy Coburg hercegnek eddig is szabad kezet engedett. Egyik augusztus 25-én kelt, ellentmondást nem tűrő hangú levelében megparancsolta a hercegnek, hogy a Jassy körül álló csapatokat azonnal rendelje az erdélyi határhegység mögé.²⁴³ Az erélyes császári utasítás mindent felforgatott volna a Chotin körüli táborban, ha az események időközben túl nem haladják azt. Jassynak szeptember 3-án történt elfoglalása után a Chotint ostromló seregre is rásütött a szerencse napja. E hó 14-én délután, amikor a vár nagyobb része már romokban hevert, az éhségtől meggyötört törökök követeket küldtek az ostromló hadak táborába. A meghatalmazottak pár nap múlva, szeptember 19-én írták alá a vár meghódolását tartalmazó egyezményt. 332 ágyún kívül sok

²⁴² *Bécsi Kriegsarchiv*: Feldakten, 1788. Journalheft Nr. 13/2. (Journal unter dem Commando Seiner Durchlaucht Herrn Generalen der Cavallerie Prinzen von Sachsen Coburg stehenden kais. königl. Corps d'Armee von der Campagne 1788.)

²⁴³ *Witzleben*: I. m. I. k. 197. l.

hadiszer esett a szövetségesek zsákmányául. A török őrség, fegyverzetét megtartva, szeptember 29-én délelőtt vonult ki a várból. Az ellenséges harcosokat hozzátartozóikkal egyetemben — összesen 16857 személyt — Karacsay ezredesnek jórészt huszárokból álló különítménye kísérte a hét napi járásra eső török sereg táborába.²⁴⁴ Karacsay a kényes feladatot olyan tapintatosan hajtotta végre, hogy Osman pasa halála jeléül egy pompás lovat és egy értékes szőrmét ajándékozott neki a következő elismerő szavak kíséretében: „Amilyen bátor és rettenetes ellenfelek, olyan derék és megbízható barátok vagytok.”²⁴⁵ A vár falai alatt, a kivonult csapatok sorai előtt október 1-én délelőtt hangzott el a hálaadó istentisztelet. Utána a tüzéség és a gyalogság dísztüzet adott.²⁴⁶

A vár meghódolásáról beszámoló egykorú hivatalos jelentés szerint, az ostrom alatt különösen az időközben ezredessé előlépett Karacsay András báró és Mészáros János, a Császár-huszárok ezredese tűnt ki vitézségével. A csapatok között a Császár-huszárezred volt a legkiválóbb.²⁴⁷ Az ostromban résztvevett egyik Császár-huszárt magyar tiszt naplójában a következő személyes vitézségükkel kitűnt magyar tisztokról emlékezett meg: Blaskovics Pál alezredes, Kőszeghy Imre őrnagy, Németh György és Fehér István százados és Mocsáry zászlós.²⁴⁸

Chotin elfoglalásának hírére föllélekzett a háború csapásaitól megviselt birodalom lakossága. A harcerekreől érkezett rossz hírek hatását eddig is főként a galíciai hadtest katonai sikereiről szóló tudósítások ellensúlyozták. Azok a császári félhivatalos közlések, amelyek jórészt magyar huszárok győzelmeiről s szebbnél-szebb haditetteiről számoltak be. A magyar nemzet szívét különösen megdobogtatta a Kárpátokon túl viaskodó fiainak hősiességének híre. A hazai közvélemény egyik szócsöve most is büszke öntudattal adta tudtul: „... Azon Khotzim Vára, melyet már mi Ujságírók egynéhányszor minden puskaszó nélkül megvettünk, de senkit mind eddig bele nem költöztettünk vala. már most az őtet ostromlott seregtől nemcsak megvételét, hanem a Fel-

²⁴⁴ *Bécsi Kriegsarchiv*: Feldakten, 1788—59—102.

²⁴⁵ *Rittersberg*: I. m. I. k. 126. l.

²⁴⁶ *Bécsi Kriegsarchiv*: U. o.

²⁴⁷ „... Der General der Kavallerie Prinz von Coburg rühmt vorzüglich den Obersten Karaiczay von Löwener, und den Obersten Mezaros von Kaiser-Hussaren... und überhaupt den Muth der gesammten Truppe, besonders aber des Sr. Majestät Nahmen führenden Hussaren-Regiments, welches sich ganz besonders ausgezeichnet hat...” (*Bécsi Kriegsarchiv*: Feldakten, 1788—59—102.)

²⁴⁸ *Bécsi Kriegsarchiv*: Historisch-militärisches Tagebuch der Jahre 1788 bis incl. 1800. Verfasst vom Major von Paulini. Manuscripte 75/I.

séges Tsászári kétfejű Sas is abban fészket rakott és belé költözkedett...²⁴⁹

C) *Jassy visszafoglalása. Események a hadjárat évi végefelé.*²⁵⁰

A Chotin körüli táborba július 4-én érkezett meg a hír Fábry tábornok visszavonulásáról. Coburg herceget a váratlan fordulat meglehetősen kellemetlenül érintette. Főleg azért, mert a bekövetkezett helyzet látszólag uralkodója felfogását igazolta, aki — mint már említettük — kezdettől fogva aggodalommal kísérte a moldvai eseményeket. A levélből, melyet nemsokára császárától kapott, a burkolt szemrehányások özőne áradt felé: „Egyáltalán az is csodálatos, hogy Fábry tábornok mindezideig képes volt Jassyban megmaradni, mert helyzete ott valóban igen veszélyes volt.” — szölt a császári levél.²⁵¹ Coburg érezte, hogy uralkodójának türelme fogytán van, s ismerve annak heves vérmérsékletét, a történetek után nem sok jónak nézett elébe. A másik oldalon viszont ott volt az orosz támogatás valósága. Elmpt orosz tábornok hadosztálya már június 21-én átkelt Soroki mellett a Dnyeszteren, s bár lassan, de útban volt a törökök által időközben megszállt moldvai főváros felé. Ha most meghátrál s lemond a szövetséges haderő támogatásáról, nemcsak terve omlik össze, hanem a cári hadsereg előtt is szűgyenbe kerül. Mindezek megfontolásának eredményeként elhatározta, hogy császára akarata ellenére-is dűlőre viszi a dolgot. Miután Fábry csoportját még 2 gyalogzászlóaljjal,²⁵² 6 lovasszázaddal és tüzérséggel megerősítette, Splényi Gábor báró altábornagyot küldötte ki azzal a feladattal, hogy a parancsnokságot Fábrytól átvéve, az orosz hadosztállyal való egyesülés után foglalja vissza Jassyt.

Splényi a 4 gyalogzászlóaljra és 16 lovasszázadra nőtt csoport parancsnokságát július 15-én vette át Storescin. Július 26-án az ellenség megfigyelése végett Képíró őrnagyot Roman felé rendelte ki 2 század Erdődy-huszárral, 2 század oláh gyalogossal és 2 ágyúval. A különítményt július 28-án, Herlen közelében, egy 3000 főnyi török sereg támadta meg. Az ellenség először a balszárnyon álló Rakovszky százados százada előtt mutatkozott, majd hirtelen a közeli erdőbe vetette magát és onnan villámgyorsan a jobbszárny huszárait rohanta meg. Támadása olyan heves volt, hogy a ma-

²⁴⁹ *Magyar Kurir* 1788 október 1-i száma.

²⁵⁰ 1. sz. melléklet.

²⁵¹ *Witzleben*: I. m. 195. 1.

²⁵² A két zászlóalj közül az egyik, a galíciai hadtesthez a felvonulás után érkezett második vonalbeli, úgynevezett törzszászlóalj volt.

gyar lovasok sorai meginogtak. Ezekben a pillanatokban száguldott előre Képíró őrnagy a tartalékként hátul maradt 5 szakasz huszárral. A kis lovascsapat a törökök közé vágva, csakhamar megszalasztotta őket.²⁵³ A közelharcban egy Makrantzi nevű közhuszár olyan derekasan viselkedett, hogy Splényi külön levélben tudósította tetteről az egyik magyar folyóiratot. „...Említett Makrantzi — olvassuk az újságközleményben — néki vága egy izmos töröknek. Ez a vágás közben amannak kardját megkapá. Makrantzi mindazonáltal meg nem ijjed, hanem torkon kapja ellenségét, s a földre teríti, de ennek mások segítségére érkezvén, Makrantzit pányvával elfogák, de Makrantzi itt is megmutatá, hogy szívét magával hordozza, mert a vélt prédájával visszafordult ellenségének utána rugaszkodott s azt levágta.”²⁵⁴

Elmpt orosz tábornok hadosztálya időközben a Prut folyóhoz érkezett és azon átkelve, Tabor helység mellett ütött tábort. A két szövetséges seregrész között az összeköttetés csakhamar létrejött. Splényi arra a hírrre, hogy a Prut völgyében északfelé török erők tartanak, az ellenség megfigyelése céljából Piacsek századost küldötte ki 50 Erdődy-huszárral. A felderítő osztag augusztus 16-án éppen akkor érkezett az orosz hadosztály közelébe, amikor annak előőrsé egy török csoporttal viaskodott. Eleinte pusztá szemlélője volt a csatározásnak, amikor azonban komolyabbra fordult a dolog, rejtekhelyéből az ellenség oldalába rontott és elűzte azt.²⁵⁵ Piacsek huszáros tettéért az orosz tábornoktól dícséretet kapott.²⁵⁶

A két szövetséges had augusztus 30-án megindult egymás felé. Ezen a napon estefelé Splényi csoportjával Sipotelére, az orosz hadosztály pedig az attól közvetlen keletre eső Jakobeni község közelébe ért. Másnap vagyis augusztus 31-én a későbbiekre döntő fontosságú esemény történt. Splényi még mielőtt Storesciről elindult volna, a menet biztosítására jobb oldalvédként az időközben alezredessé előlépett Képírónak Herlenen álló különítményét jelölte ki, amelyet 1 gyalogzászlóaljjal, 2 székely határőr huszárral és 2 ágyúval megerősített. Képíró a főcsapattal egyidőben, augusztus 30-án reggel indult el Belcesci felé. Útközben ingó javaikkal menekülő oláhokkal találkozott, akik rémülten újságolták neki, hogy egy hatalmas török sereg közeledik Jassy felől. Képíró nyugodtan tovább folytatta útját. Aznapi délután érkezett a Belcescitől közvetlen nyugatra elterülő magas-

²⁵³ *Bécsi Kriegsarchiv: Feldakten, 1788; Journalheft Nr. 13/2.*

²⁵⁴ *Hadi és más nevezetes történetek 1789. évf. 24. l.*

²⁵⁵ *Bécsi Kriegsarchiv: U. o.*

²⁵⁶ *A Wiener Zeitung 1788. aug. 30-i száma.*

latra. Megállt és az ellenség felé felderítő járőröket küldött. Ezek nemsokára azzal a jelentéssel tértek vissza, hogy Belcescától nem messzire, a helység mögött húzódó dombháton egy hozzávetőleg 8000 fő erejű török-tatár sereg táborozik. Képiró az esetet nyomban jelentette Splényinek, s csapatait a község szegélyén lévő temető közelében négyszögbe fejlődttette. A szükséges biztosításról való gondoskodás után így töltötte az éjszakát.

A török elővéd lovas rajai másnap, 31-én reggel 4 óratájt bontakoztak elő a községtől délkeletre eső mocsaras terület-részből. Először a félköralakban álló biztosító részeket támadták meg, s csakhamar viaszorították. Kis vártatva a török sereg zöme is megjelent Ibrahim Nazir pasával a közeli magaslatokon, s pár ágyúja löni kezdte a négyszöget. Egyszerre rendetlen lovasrajok száguldottak alá a dombokról, s körülrajzották a magyar és osztrák katonák zárt emberfalait. A négyszög mélyéből itt-ott huszárok törtek elő, s az ellenségnek vágódtak. Hangos rivalgások s kardcsattogás zaja töltötte be a levegőt. Közben egy nagyobb tatár lovas-tömeg áthatolt a közelben lévő mocsaras mélyedésen, s a négyszöget hátulról támadta meg. A tatárok egymásután kilencszer lendültek rohamra, de minden esetben székely- és Erdődy-huszárok toppantak elébük, s elkeseredett közelharcban visszaűzték őket. Képiró csapatának sorai között a legnagyobb veszteséget a falu szélső házaiba fészkelődött janicsárok puskatüze okozta. Reggel 4 órától 11 óráig tartott a véres viaskodás. Az eredménytelen támadásokban kifáradt ellenség lassan abbahagyta a küzdelmet, s rajai egymásután húzódtak vissza a Jassy irányában elnyúló mocsár keskeny töltésútjára, amelyen hosszú oszlopban megindultak hátrafelé. Élük a vizes terület közepére érkezett, amikor a tőlük északra elterülő magaslatok egyikén magyar lovasok tűntek fel. Erdődy- és székely határőr-huszárok voltak, akiket Splényi altábornagy Képiró jelentésére még 30-án este küldött segítségül. Parancsnokuk, Nemes György gróf alezredes hirtelen elhatározással, csapatával a mocsarat szegélyező dombok lankás oldalán előreszáguldott, hogy a kijáratnál a törökök útját állja. Amikor ezt Képiró észrevette, felismerve a helyzetet, Borra József őrnagyot 2 század székely huszárral az ellenség üldözésére rendelte, maga pedig megmaradt csapatával ugyancsak a menekülők után indult. A két üldöző csoport éppen akkor érte utol a törököket, amikor azok éle a mocsár túlsó széléhez érkezett. Képiró alezredes hátulról szorította őket, Nemes gróf pedig a domboldalon leszáguldvá, egymásután riasztotta szét a mélyedésből kibontakozó török lovas rajokat. „...Gróf Nemes

Oberstleidinánt Úr — olvassuk az egyik híradóban — vitéz székelyeivel alkalmas időben érkezvén, Képiró Úr az ellenségnek hátulról kerülve, mind a két részről tüzesen fogván a dolgot, a 7000 törököt a bámulásig úgy megverték, hogy 700 közüllök elesett...²⁵⁷ A törökök egyrésze a huszárkardok áldozatául esett, a másik a mocsárba veszett, a többi Jassy felé menekült. Veszteségük az egyik adat szerint 300, a másik szerint 800 volt. Splényi a harcról beszámoló jelentésében különösen Nemes gróf alezredes lélekjelenlétét és kiváló harcászati érzékről tanúskodó magatartását, továbbá Képiró alezredes pompás viselkedését hangsúlyozta.²⁵⁸ Ez utóbbi viszont huszárai dícséretére nem talált eléggé elismerő szavakat, akik közül többen lovaikat elveszítve, gyalogosan harcoltak.²⁵⁹

A törökök veresége a moldvai főváros sorsát is eldöntötte. Jassyt kiürítették s Vasluin át visszavonultak. A szövetséges csapatok szeptember 2-án egyesültek Larga környékén és másnap Jassyba vonultak. Itt kapta Splényi altábornagy, Coburg herceg közvetítésével, e hó derekán azt a császári parancsot, hogy csoportjával mielőbb Erdélybe meneteljen. Az útasítás értelmében Elmpt tábornok hadosztályát Jassyban hagyva, szeptember 22-én Roman felé indult és 30-án Bacau környékére ért. E helységet elhagyva csak lassan haladt a Szeret völgyében dél felé, mivel úgy vélte, hogy a Gyimesi- és az Ojtozi-szorost ezen a területen tudja a legjobban megoltalmazni. Csak október 13-án jutott a Trotus torkolata közelébe. Mivel előzőnap arról értesült, hogy Focsani irányából egy jelentékenyebb erejű török sereg közeledik, Adjud helységtől északra mintegy 1000 lépésre megállt, s tábornok utótt. A másnap kora reggel tapogatódzva előnyomuló törökök tábori őrszeit visszanyomták, amire csapatait a Trotus patak előtti egyik magaslaton három négyszögben állította fel. A harcalkzatok elé kisebberejű gyalogságot, huszárokat és néhány löveget helyezett, a négyszögek belsejébe pedig a lovasság főnmaradt

²⁵⁷ *Hadi és más nevezetes történetek*: 1789. évf. 24. l.

²⁵⁸ „... der szeklerische Obristlieut. Graf Nemes, welcher die zum Succurs dahin geschickte division commandirte, zu dem guten Ausschlag der Sache durch Gegenwart seines Geistes, durch gut getroffene Veranstaltungen... viele beigetragen habe, da er nämlich den von allen Seiten ungerungenen und wegen seiner contenance und bravoure zu bewundernden Obristlieutenant Kepiro Luft verschafft hat...“ (*Bécsi Kriegsarchiv*: Feldakten, 1788—9—ad 36 g. Relation von der Wieder-Einnahme der moldauischen Residenzstadt Jassy.)

²⁵⁹ „... Oberstlieutenant Kepiro konnte der bewiesenen Standhaftigkeit und dem Muthe der Truppen nicht Lob genug belegen, indem sogar Husaren, die ihre Pferde verloren hatten, mit den Karabiernern zu Fuss vorrückten...“ (*Bécsi Kriegsarchiv*: 1788—M. (9).)

részét rendelte. Alighogy a csapatok elhelyezkedtek, a partak túlsó partján három ellenséges csoport bukkant fel. Amíg az egyik, látszólag a leggyengébb, ordítózás közepette a középső négyszög felé tartott, a másik kettő a szélső harcrendeket igyekezett megkerülni. Miután a négyszögek előtt álló osztrák gyalogosok és lovasok a térközökbe húzódtak vissza, puska- és ágyútűz fogadta az ellenséges tömegeket. Kettő közülük csakhamar megtorpant, jobbszárnyoszlópuk azonban a Szeret folyó cserjés partrészét kihasználva, a szélen álló Fábry tábornok négyszögének oldalába került. Fábry ekkor Nováky őrnagy Erdődy-huszárosztályát és Nemes gróf székely huszárait rendelte ellenök. A magyar lovasok olyan hatalmas lendülettel csaptak a törökökre, hogy azok 54 halottat visszahagyva, csakhamar megszaladtak. A huszárok a Trotus partokon túl üldözték őket, s 2 török zászlót és 54 lovat zsákmányolva tértek vissza.²⁶⁰ Splényi altábornagynak az ütközetről beszámoló egykorú jelentése szerint, Nemes György gróf alezredes a viaskodás során kardjával egymaga 24 törököt vágott le; Piacsek százados egy török zászlót zsákmányolt; Kálmán százados, szokásához híven, most is az elsők között rontott a törökökre és ugyancsak egy ellenséges zászlót zsákmányolt; Székely Sándor százados két törököt küldött a másvilágra; Palugyay hadnagy különösen az előőrscsatározás alkalmával tűnt ki vitézségével; végül Bodolla székelyhuszár őrmester több ízben bizonyosságát adta személyes vitézségének.²⁶¹

²⁶⁰ „... Der gegen den linken Quaree ankommende Feind war etwas verwegener und schlich sich ein großer Teil desselben bis an die linke Flanke des Laagers; dieses bemerkte der Herr Gral Feldwacht Mstr. v. Fabry und strafte gleich die Verwägenheit dieser Waghalse. Er liess auf Sie eine Divis. von Erdődy und 1 Divis. von Szekler Houssarn attaquiren, diese rechtschaffene und schon so oft belobte Troupe, die ihre Bravoure, so wie bey allen anderen vorgefallenen affairen auch hier zeigte. grief den Feind unter Anführung des Major Novaky von Erdődy und H. Obristliet. Grafen Nemes von Szekler Houssarn, mit solchem Muth und Entschlossenheit an, daß er gleich auf dieser Seite cilends die Flucht nehmen und 54 Tode auf dem Platz lassen mußte...” (*Bécsi Kriegsarchiv: Relation über die am 14-ten 8-ber 788 bey adjut in der Moldau.... Feldakten, 1788—11—ad 1 c.*)

²⁶¹ „... Der H. Obristliet. Nemes von Szekler Houssarn, der selbst an der Spitze seiner Division 24 der Feinde niedergesäbelt... Der Herr Ritt. Mstr. v. Pyaczek von Erdődy der selbst eine Fahne erobert... Der Herr Ritt. Mstr. Kalmann von Erdődy der auch hier so wie bey Belceschter affaire mit seiner Escadron immer der erste war, eine Fahne erobert... Der Herr Ritt. Mstr. Szekel von Szekler der mit eigener Hand 2 Türken erlegt, und mit sehr rühmlichen Beyspiel seiner Escadron vorgegangen... Der Lieut. Pallugyay von Erdődy der auf dem Vorposten eine sehr gute ordnung hielt und mit seiner Mannschaft dem Feinde einen tapferen Wiederstand geleistet... Der Wacht Mstr. Bodolla von Szekler Houssarn verdient auch wegen seiner persönlich bezeigten

Splényi a győzelem után továbbmenetelt Erdély felé. Útközben, október 20-án Grocesci közelében azt az újabb utasítást kapta, hogy csak az Erdődy-huszárezredet küldje Erdélybe, erejének többi részével pedig a galíciai hadtest zöméhez csatlakozzék. A rendelkezés értelmében megfordult és Roman városnak vett irányt, melynek környékén a Chotin alól ugyancsak odaérkezett hadtest csapataival együtt október végén téli szállásba vonult.

4. Visszapillantás az 1788-i hadjáratii év eseményeire.

Az a nagyvonalú háborús cél, mely délen és keleten egyaránt ki szeretne volna kerekíteni az osztrák birodalom határát, 1788 végén Moldva jelentékeny részének elfoglalásával csak kis részben valósult meg. Győzelemről csak a galíciai hadtestnél szólhatunk. A többi seregtestek működését nem kísérte siker. Az erdélyi hadtest csak nagy erőfeszítések árán tudta megvédeni Magyarország határát; a horvát- és a szlavonországi hadtest egy pár határmenti kisebb vár elfoglalásán kívül nem mutatott fel említésre méltó eredményt; végül a Zimony körül felvonult derékhad, a temes-bánsági hadtesttel együtt, határozottan vereséget szenvedett. Magyarország déli része a pusztító török seregek áldozatául esett. A hadsereget ért súlyos csapások egyedül a magasabb osztrák katonai vezetés számlájára írhatók. Annak a tétovázó, a kockázatvállalás előtt meghátráló szellemi irányításnak tudhatók be, mely a nagy keleti ellenségekkel szemben sikerre egyedül számítható támadás helyett a védelmet és ennek is a legkezeletlegesebb módját választotta: a nagy területen vékony vonalra megnyújtott, úgynevezett kordonvédekezést. Arra, hogy ez miért történt, csak pár szóval mutatunk rá. II. József, aki maga irányította a hadműveleteket, bölcselkedő hajlamú férfi volt; túlságosan az érzelmek, a váltakozó hangulatok embere, s éppen azok a tulajdonságok hiányoztak belőle, melyek a győzelemre törő katonai parancsnokok legfontosabb lelki vonásai: a határozott, erős akarat, a végső győzelembe vetett ingadozás nélküli hit. Emberséges volta és gyöngye idegzete különben sem a hadviselésre termett. Az orosz szövetség karjaiba is a Nagy Frigyes Poroszországtól való rettegettség hajtotta. Amikor azután csalódott, s rájött, hogy ő csak eszköze lett a szentpétervári udvar hatalmi törekvéseinek, belsőleg teljesen megtört. Minden gondolata az lett, hogy miként menekülhetne meg minél kevesebb áldozat árán a

Bravour hier angerühmt und benent zu werden..“ (*Bécsi Kriegssar-
chio*: U. o.)

hatalmas barát fojtogató öleléséből. Minden áldozatot fölösleges erőpazarlásnak vélt. Nemcsak katonáit kímélte, hanem népe fölé is féltő gondossággal szerette volna szétterjeszteni védő karjait. Ez volt az oka annak, hogy birodalma egész határán felvonultatta hadseregét, s minden egyes területdarabot meg akart oltalmazni a törökök pusztító betörései ellen. Ez volt az oka annak is, hogy a győzelem híte helyett borúlátás vert gyökeret benne, s alparancsnokaihoz írott levelei tele voltak aggódo figyelmeztetésekkel és félelemmel. Az természetes, hogy ilyen lelkeséggel nem lehet a győzelemhez vezető, szakadékos út végére érni. E kép kiegészítéseként érdekes kortörténeti adatként említjük meg még azt, hogy hadviselésének helytelen voltát, a hadjárat ideje alatt, a hátország értelmesebb rétege is világosan látta. A sajtóban egyre-másra jelentek meg a császári hadvezetést bíráló közlemények. Nemcsak a polgárság, hanem egyes tekintélyesebb katonai személyek is helytelennek minősítették. II. József kordonszerű védelméről maga Laudon tábornagy is lesújtóan nyilatkozott: „... Ipse Laudon dicebat: limitaneas excubias (Cordon) non contra hostem regularem, sed latrones aut pestem praecavendam valere...”²⁶²

*

* *

A hadtörténetíró bármilyen meggyőződéses híve is annak az egyedül helyes szemléletnek, hogy forrásanyaga telkiismeretes kiválasztása alapján csak az igazat írhatja meg, még akkor is, ha a múlt nem világít a győzelem fényében; bármennyire is tudatában van annak, hogy ő csupán egyszerű krónikás lehet, éppen ezért óvatosan és csakis akkor nyilváníthatja egyéni véleményét, amikor arra az igazság megismerése érdekében föltétlenül szükség van, mégis lehetetlen, hogy lelki közönnyel örökítse meg azokat az eseményeket, amelyek a nemzeti életakarás legnagyobb megnyilvánulásai: a férfias helyállást, a hősi önfeláldozást. Katonák tetteit örökíti meg, akiknek győzelme vagy bukása egy nép hullámzó életvonalát adja. Valamennyien a nemzeti sors formálói; együttes áldozatuk a legnagyobb történetalakító erő. Krónikásuk akaratlanul is érzelmi közösségbe lép velük. Ha ez a rokonszenv csak képzelőerőt átmelegítő érzés anélkül, hogy elfogúlttá tenné, vagy a tárgyilagosságot sértené, akkor hasznára van a tudománynak is. A múlt hőseivel való lelki kapcsolat ugyanis kiemeli őket az évszázados távolságok ködös mélyéből. Arc-

²⁶² Szirmay: Historia secreta sui temporis 155. §.

élük határozottabb, alakjuk világosabb lesz. A nemzeti emelkedések és zuhanások korszakaiban egyaránt.

II. József török háborúja a magyar hadi történelemnek, a sikertelenség ellenére is, egyik legszebb korszaka. Azzá tette a magyar katonák hősiessége, amely évszázadok harcaihoz hasonlóan, akkor is Nyugatot védte Kelet pusztító tömegeivel szemben.

Réday István dr.